

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ ΤΩΝ ΒΛΑΒΩΝ

*Λεξικό του παραλόγου
στις τέχνες, τις επιστήμες
& τα επαγγέλματα*

14

Τόμος II, Τεύχος 1

ΑΒ ΟΥΟ

(ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1989)

Μετάφραση: Πριονιστήριο το Χρυσό Χέρι
Ιούνιος 2020

Τίτλος πρωτοτύπου:
Encyclopédie des Nuisances 14, *Ab Ovo* (Tome II, Fascicule 1, Novembre 1989)

Καθετί που θέλει να ευημερεί υπό την κυριαρχία είναι καταδικασμένο να την αναπαράγει, και η άρνηση δεν μπόρεσε ποτέ να βασιστεί σε θεσμούς ή οργανώσεις οποιουδήποτε είδους για να διαρκέσει χωρίς να διαφθαρεί. Δεν μπορεί να ανανεώνεται παρά μόνο επιστρέφοντας στη ζωτική αρχή της, αναλαμβάνοντας κάθε φορά εκ νέου το έργο της από την αρχή, ab ovo, όπως οι προλετάριοι πρέπει ξανά και πάντα να επανοικειοποιούνται το σχέδιό τους, και, καταπολεμώντας τους θεσμοθετημένους αντιπροσώπους τους, να ξαναβρίσκουν τον “χαμένο θησαυρό των σύγχρονων επαναστάσεων”. Αυτή η επιστροφή ενός εγχειρήματος στην αρχή του υποδηλώνει την ποιότητά του: να γιατί αυτό το άρθρο θα οργανωθεί γύρω από αποσπάσματα των δύο πρώτων τευχών της Εγκυκλοπαίδειάς μας, που δημοσιεύτηκαν τον Νοέμβριο του 1984 και τον Φεβρουάριο του 1985 αντίστοιχα.

Στις Φλωρεντινές ιστορίες του, ο Μακιαβέλι αναφέρει τα ακόλουθα λόγια του Κόζιμο του Πρεσβύτερου: όταν τον κατηγορήσαν ότι εκδίωξε από τη Φλωρεντία “τόσους πολλούς καλούς ανθρώπους” επειδή ήταν πολιτικοί εχθροί του, αυτός ο έμπορος και εφευρέτης μιας πρώτης μορφής συγκαλυμμένης δικτατορίας που μεταμφιέζεται σε Δημοκρατία είχε απαντήσει ότι μια καταστραμμένη πόλη αξίζει περισσότερο από μια χαμένη πόλη. Οι έμποροι της εποχής μας, που είναι αδιακρίτως άνθρωποι του Κράτους, των τραπεζών, της βιομηχανίας, της Εκκλησίας, των μέσων μαζικής ενημέρωσης, εφάρμοσαν αυτό το αξίωμα σε ολόκληρη τη γη, χωρίς ωστόσο να το διατυπώνουν τόσο απροκάλυπτα: προτιμούν να μιλάνε για εκσυγχρονισμό. Στην κλίμακα ενός καταστραμμένου πλανήτη, ο εξοστρακισμός των καλών ανθρώπων δεν είναι βέβαια εφικτός

(πρέπει να αρκείται κανείς, όταν είναι απαραίτητο, στη δολοφονία)· αλλά είναι επίσης πολύ λιγότερο συχνά αναγκαίος, καθώς η ίδια η οικουμενικότητα της διαφθοράς είναι κατά κανόνα επαρκής για να αποτρέψει την εμφάνιση τέτοιων ανθρώπων, ή τουλάχιστον την επιρροή τους. Στην αυγή του σύγχρονου δεσποτισμού, ναπολεόντειου τότε, ο Μπενζαμέν Κονσταν [Benjamin Constant] σημείωνε ήδη: “Τα συμφέροντα και οι αναμνήσεις που γεννιούνται από τις τοπικές συνήθειες περιέχουν ένα φυτό αντίστασης που η εξουσία ανέχεται απρόθυμα, και που σπεύδει να το ξεριζώσει.” Η εμπορευματική ομογενοποίηση επιχειρεί να διαφθείρει τα πάντα έτσι ώστε καμία άμεσα προσβάσιμη ποιότητα να μην μπορεί πια να προσβάλλει την εξουσία των διαστρεβλωτών με μια ανεξάρτητη ύπαρξη· και ακόμα και η αληθινή ανάμνηση θα αναγκαζόταν να χαθεί, αν δεν υπήρχε το πείσμα ορισμένων να επιδίδονται σε αυτή την ανατρεπτική δραστηριότητα, τη μνήμη.

Ο σφετερισμός όμως δεν έγινε πιο λογικός επειδή θεωρήθηκε σχεδόν παντού ως αιώνιος. Κατορθώθηκε απλώς, προκειμένου να μην τερματιστεί σύντομα, να αποκρουστεί η προέλευσή του, η αρχή της υποβάθμισης. Οι τεχνικοί της καταστροφής μπορούν λοιπόν να παραμένουν απτόητοι μπροστά στις οθόνες ελέγχου τους: η επιστήμη τους δεν μπόρεσε ποτέ να αντικρουστεί παρά μόνο από τα γεγονότα, και τα γεγονότα δεν είναι τίποτα εφόσον κανένας δεν παίρνει βίαια το μέρος τους. Στην εποχή του οικολογισμού του Κράτους, η αποσύνθεση της ζωής γίνεται έτσι επισήμως χωρίς σκάνδαλο η κύρια πραγματικότητα που επιβάλλεται στην ανθρώπινη δραστηριότητα, και που βλέπουμε να ανατίθεται χωρίς φόβο στη διαχείριση των εξουσιών και των ειδικών τους (βλ. το άρθρο *Abracadabrant*).

Πριν από πέντε χρόνια, υποστηρίζαμε στην *Προκαταρκτική συζήτηση* αυτής της *Εγκυκλοπαίδειας*, αναφορικά με “το σχέδιο της καθολικής χειραφέτησης που γεννήθηκε με τους αγώνες του προλεταριάτου του 19^{ου} αιώνα”: “Είναι βέβαιο ότι η πορεία που ακολούθησε η υλική οργάνωση της εμπορευματικής παραγωγής, μακράν του να δημιουργήσει τις βάσεις για την πραγματοποίηση αυτού του σχεδίου, το κατέστησε αντιθέτως πιο δύσκολο από ποτέ.” Και προσθέταμε ότι “ίσως αυτό ήταν απαραίτητο για να μπορέσει να εμφανιστεί ως αυτό που είναι –το σχέδιο μιας συνειδητής ιστορίας που δεν μπορεί να θεμελιώσει τον σκοπό του σε καμία αναγκαιότητα εξωτερική προς αυτές που αναγνωρίζουν τα ίδια τα άτομα”. Το μάλλον μαύρο χιούμορ αυτού του “ίσως” δεν θα μπορούσε να διαφύγει της προσοχής του αναγνώστη, καθώς είχαμε εξ αρχής επισημάνει ότι “ποτέ δεν ήταν τόσο σπάνιες όσο σήμερα οι συζητήσεις για την αναγκαιότητα της εμπορευματικής οικονομίας, ενώ για πρώτη φορά όλος ο κόσμος μπορεί να συζητήσει γι’ αυτή”.

Και τι κάναμε για να φέρουμε στο φως τη δυνατότητα μιας συλλογικής κριτικής αξιολόγησης της οικονομίας; Αρχίζοντας να εκθέτουμε αυτά που εξαφανίζονταν και αυτά που προκαλούνταν από τις πολλαπλές προόδους των οποίων η

ακριβής φύση παραμένει αδιαμφισβήτητη, προσπαθήσαμε να παράσχουμε τα μέσα για τη μέτρησή τους. Ανεξάρτητα από τις προφανείς ανεπάρκειές μας στην εκπλήρωση ενός τέτοιου έργου, αυτό δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να θεωρηθεί δευτερεύον, ή απλώς “θεωρητικό”, καθώς το κύριο πρακτικό εμπόδιο για την αποκρυστάλλωση ενός σχεδίου ανώτερης κοινωνικής οργάνωσης είναι ακριβώς η ολοκληρωτική αλλαγή της φύσης εκείνης της παραγωγής της υλικής ζωής όπου οι προλεταριακοί αγώνες έβρισκαν άλλοτε, αυθόρμητα και μεμιάς, το συγκεκριμένο πεδίο της ενοποίησής τους, το σημείο εφαρμογής της ανατρεπτικότητάς τους και το ίδιο το αντικείμενο ενός προγράμματος επανοικειοποίησης.

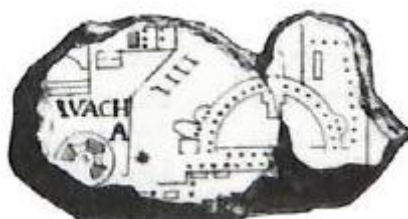
Καθώς η μορφή που παίρνει η τεχνική ανάπτυξη δεν επιτρέπει πλέον να αναγνωρίζεται ως μια αναγκαία πρόοδος, της οποίας την πορεία θα έπρεπε απλώς να αναπροσανατολίσει μια κοινωνία ελεύθερων και ίσων ανθρώπων σύμφωνα με τις επιλογές της, οι προλετάριοι είδαν να σβήνει και να χάνεται η διαθήκη που τους καθιστούσε κληρονόμους του κόσμου. Αλλά η απώλεια των προοδευτικών ψευδαισθήσεων που ήταν τόσο επιβλαβείς για το παλιό εργατικό κίνημα επιτρέπει την επιστροφή σε ό,τι είχε αποτελέσει την αρχή, που αργότερα καταπνίγηκε από την ιδεολογία, των προλεταριακών εξεγέρσεων ενάντια στην “αισchrή απάτη” του βιομηχανικού συστήματος. Η πίστη στην πρόοδο δεν μπορεί καν να αποκαλείται πλέον, με τον τρόπο του Μπωντλαίρ, ένα “δόγμα των τεμπέληδων”, καθώς η ίδια η τεμπελιά εξορίζεται, μαζί με οποιαδήποτε ηρεμία, από τη ζωή των σκλάβων της οικονομίας (βλ. το άρθρο *Abolir*). Όταν τα αποστερημένα άτομα δεν έχουν καμία άλλη λογική διέξοδο εκτός από το να εφεύρουν εκ νέου την ολότητα του κόσμου τους, της κοινωνικής ύπαρξής τους, το ελάχιστο που μπορούμε να κάνουμε είναι να αρχίσουμε δίνοντας το παράδειγμα μιας γαλήνιας περιφρόνησης για όλες τις απατηλές αναγκαιότητες στις οποίες ενδίδει η υποταγή· για να μην αναφέρουμε τα επιτεύγματα και τις απολαύσεις που ισχυρίζεται ότι εκπληρώνει. Όσο περισσότερο η κριτική στερείται τα μέσα για να εκφραστεί και να οργανωθεί, τόσο περισσότερο πρέπει να διατυπώνεται και να ασκείται χωρίς καμία παραχώρηση. “Ποιο σπουδαίο έργο δεν αποτελεί ακρότητα τη στιγμή που αναλαμβάνεται; Μόνο όταν ολοκληρώνεται φαντάζει εφικτό στους απλούς ανθρώπους.” (Σταντάλ.)

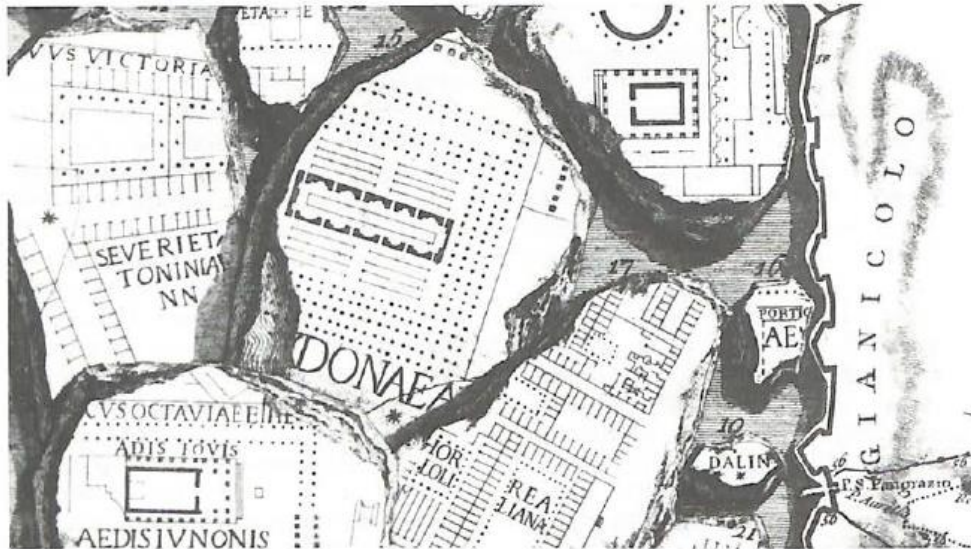
Η διαδικασία της οποίας την αρχή είχε περιγράψει ο Μαρξ με τον όρο εκμηχάνιση (ως αποστέρηση “απέναντι στη θαυμαστή επιστήμη, τις τεράστιες φυσικές δυνάμεις, το μέγεθος του κοινωνικού κεφαλαίου, που είναι ενσωματωμένα στο μηχανικό σύστημα και αποτελούν τη δύναμη του *Αφέντη*”¹), αυτή η διαδικασία διέσχισε κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, πρώτα στις Ηνωμένες Πολιτείες και έπειτα σχεδόν παντού (στη Γαλλία κατά τη δεκαετία του εξήντα), ένα αποφασιστικό ποιοτικό κατώφλι. Η εμπορευματική παραγωγή διαχωρίστηκε παγκοσμίως και αμετάκλητα από την ικανοποίηση των

¹ [ΣτΜ] Καρλ Μαρξ (1867). *Το Κεφάλαιο*, Τόμος Ι, Κεφ.13, *Οι μηχανές και η μεγάλη βιομηχανία*.

ανθρώπινων αναγκών και από τη δυνατότητα μιας απελευθερωτικής χρήσης που την είχαν κατά κάποιο τρόπο νομιμοποιήσει ακόμα και στα μάτια των περισσότερων επαναστατών, για τους οποίους το ζήτημα ήταν απλώς (αν μπορεί να ειπωθεί έτσι) να μετασηματίσουν τον *τρόπο οικειοποίησης* των υφιστάμενων παραγωγικών δυνάμεων. Η μορφή που πήραν αυτές στην εποχή του θεάματος αποτελεί στην πραγματικότητα μια αδιάψευστη απόδειξη *διά της εις άτοπον απαγωγής*, όπως όλες οι αποδείξεις που παρέχει η σύγχρονη ιστορία, ότι δεν είναι δυνατό να μετασηματιστεί ο τρόπος οικειοποίησής τους χωρίς να μετασηματιστούν εξολοκλήρου οι ίδιες· διότι αναπτύχθηκαν, σε όλες τις υλικές πτυχές τους, για να διαιωνίσουν τον διαχωρισμό, την ιεραρχία, την αυθαίρετη εξουσία των ειδικών. Το τεράστιο εύρος αυτού του έργου του μετασηματισμού, που ο καθένας το αντιλαμβάνεται συγκεκριμένα, είναι αναμφίβολα η πιο οικουμενική και η πιο αληθινή αιτία της απόγνωσης τόσων πολλών συγχρόνων μας, που προσδίδει στη θεαματική προπαγάνδα τη σχετική αποτελεσματικότητά της. Και που επιτρέπει στον πιο πρόσφατο αμερικανο-γιαπωνέζο στοχαστή του τέλους της ιστορίας, καθώς περιγράφει τι θα παρέμενε ως πεδίο της ανθρώπινης δραστηριότητας (“ο οικονομικός υπολογισμός, η ατέρμονη επίλυση τεχνικών προβλημάτων, οι οικολογικές ανησυχίες και η ικανοποίηση σύνθετων καταναλωτικών απαιτήσεων”), να γιορτάζει με τον τρόπο του την επιτυχία που πιστεύει ότι έχει εξασφαλιστεί από την απόπειρα “να υποβιβαστεί αμετάκλητα η ιστορία στη διευρυμένη αναπαραγωγή του παρελθόντος· και το μέλλον στη διαχείριση των αποβλήτων του παρόντος” (*Προκαταρκτική συζήτηση*).

Η ιστορική καταδίκη κάθε εργατισμού και κάθε επαναστατικής ιδεολογίας φαντάζει βέβαια μέσα στο θέαμα σαν καταδίκη *του επαναστατικού σχεδίου*, και τα δειλά πνεύματα, ακόμα και όταν θέλουν να αντιταχθούν στη μια ή στην άλλη πτυχή της κυριαρχίας, θεωρούν επομένως ρεαλιστικό να αποφεύγουν να μιλάνε για επανάσταση, ή για επαναστατική δραστηριότητα. Εμείς πιστεύουμε αντιθέτως ότι όχι μόνο δεν συντάχθηκε ποτέ κανένας με έναν σκοπό που δεν τολμάει να πει το όνομά του, αλλά ότι επιπλέον, μέσα σε έναν κόσμο που αφιερώνεται στην αυτοκαταστροφή, οι επαναστάτες μπορούν σήμερα, αν και κατά κανόνα χρησιμοποιούν αρκετά άσχημα αυτή τη δυνατότητα, να μιλάνε πιο ξεκάθαρα από ποτέ για τις επιδιώξεις τους· γιατί “δεν εκπροσωπούν πλέον μόνο μια διαφορετική επιλογή αλλά τον απλό ρεαλισμό: υπερασπίζονται τόσο μια απόρριψη όσο και ένα σχέδιο, και μπορούν να κινητοποιήσουν για τον σκοπό τους, μαζί με την επιθυμία για το άγνωστο, το ένστικτο της συντήρησης” (ό.π.).

Η καταστροφική ύπαρξη των βλαβών δεν είναι παρά η τελευταία εκδήλωση της αντίφασης μεταξύ των παραγωγικών δυνάμεων, των οποίων η παράλογη ανάπτυξη απαιτεί τη συνειδητή κυριάρχησή τους ως ζήτημα ζωτικής σημασίας, και των σχέσεων παραγωγής που διακονίζουν την απουσία συνείδησης απέναντι και ενάντια σε κάθε λογική. Σε αυτό το στάδιο, όπου η αντίφαση δεν είναι πλέον οικονομική, και όπου η διαχείρισή της από το θέαμα είναι κυριολεκτικά *ανεκτίμητη*, η θεωρητική κριτική της οικονομίας απαιτεί άμεσα μια ποιοτική αξιολόγησή της, διατυπωμένη από μια σκοπιά εξωτερική προς αυτήν, όπως η πρακτική κριτική των προλετάρων δεν μπορεί να βρει τους λόγους της παρά μόνο εφόσον αποφανθεί ριζικά εναντίον της υφιστάμενης παραγωγής. Έτσι η κριτική της ολότητας της αλλοτριωμένης ζωής που διατυπώθηκε κατά τη δεκαετία του εξήντα από τους καταστασιακούς πρέπει να θεωρηθεί ως ένα *μίνιμουμ*, όχι βέβαια επειδή είχε κατακτηθεί από ένα ενεργό επαναστατικό κίνημα, αλλά επειδή αυτά τα είκοσι χρόνια απέδειξαν βάνανυσα ότι ένα τέτοιο κίνημα δεν μπορούσε να συγκροτηθεί χωρίς να την κάνει δική του. Δεν πρέπει να ελπίζουμε σε κανέναν συντομότερο δρόμο, που θα οδηγούσε το προλεταριάτο στη συνείδηση του επαναστατικού έργου του απαλλάσσοντάς το από την εξαγωγή συμπερασμάτων για την ολότητα της αθλιότητάς του. Αν μπορεί να ειπωθεί ότι οι πραγματικότητες της αποστέρησης είναι πολύ πιο *ριζοσπαστικές*, στην εκ μέρους τους αμφισβήτηση της οργάνωσης της επιβίωσης, από την καταστασιακή κριτική, αυτό δεν θα μπορούσε εύλογα να αποτελέσει κίνητρο για να την εγκαταλείψουμε ή να την μετριάσουμε, αλλά αντιθέτως για να την αναπτύξουμε και να την ενισχύσουμε.

Τονίζοντας ότι “η πιθανή σύζευξη ανάμεσα στο παρελθόν των εργατικών αγώνων (την παραδειγματική σκιαγράφιση των αυτόνομων μέσων της προλεταριακής επανάστασης) και την καινούρια εξέγερση που γεννήθηκε αυθόρμητα από το έδαφος της κοινωνίας του θεάματος (την κριτική της εργασίας, του εμπορεύματος και του συνόλου της αλλοτριωμένης ζωής), αυτή η

σύζευξη που προσεγγίστηκε για μια στιγμή σε ορισμένες από τις αναπτυσσόμενες χώρες δεν μπορεί πλέον να θεωρείται και να αναμένεται ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα της αντικειμενικής εξέλιξης των κυρίαρχων συνθηκών” (*Ιστορία δέκα χρόνων*), το ζητούμενο για μας ήταν να επισημάνουμε τις αποστάσεις μας από εκείνο το είδος του εξτρεμισμού που τηρεί στάση αναμονής και προσκολλάται ευλαβικά στην πεποίθηση σύμφωνα με την οποία η εκσυγχρονισμένη αλλοτρίωση θα δημιουργήσει αναπόδραστα την εκσυγχρονισμένη άρνησή της· και που πείθεται ακόμα πιο εύκολα για την ανθεκτικότητά του όσο οχυρώνεται σε μια θέση που έχει περικυκλωθεί εδώ και πολύ καιρό από την πλημμυρίδα του θεάματος, και είναι απόλυτα προστατευμένη λόγω του ακίνδυνου αναχρονισμού της. Αλλά δηλώνουμε, αμέσως μετά, ότι αυτή η σύζευξη περνούσε “στη μνήμη και στη συνείδηση ως το καθήκον μιας νέας εποχής”, δηλαδή έπρεπε να επιδιωχθεί ενεργά. Καθώς το σύνολο του εδάφους έχει αναδομηθεί από τον εχθρό σύμφωνα με τις κατασταλτικές ανάγκες του, κάθε ανατρεπτική θέληση πρέπει να ξεκινήσει εξετάζοντας νηφάλια από ποιες βιωμένες πραγματικότητες μπορεί να ξαναγεννηθεί μια συλλογική κριτική συνείδηση, ποια είναι τα νέα σημεία εφαρμογής της εξέγερσης που μπορούν να αποκαταστήσουν όλα τα παλιά.

Σε κάθε περίπτωση όταν αρνείται κανείς να δει τα αποτελέσματα της κοινωνικής εξατομίκευσης, και όταν διατηρεί την ψευδαίσθηση μιας *άμεσα δεδομένης* πρακτικής κοινότητας των προλετάρων, δεν μπορεί να επικοινωνήσει οποιαδήποτε κριτική αλήθεια. Πριν από είκοσι χρόνια ένας καταστασιακός μπορούσε να λέει: “Είμαστε ανένταχτοι γιατί δεν εντασσόμαστε ουσιαστικά σε κανένα κοινωνικό στρώμα. Κοινωνικά δεν είμαστε τίποτα, και η κοινωνία εξάλλου δεν είναι τίποτα για μας”². Αυτός ο δρόμος του αρνητικού είναι εφεξής για όλους ο μόνος που ανοίγεται τόσο για την ατομική επιβεβαίωση όσο και για τη δημιουργία μιας πραγματικής κοινότητας, καθώς απέναντι στις δυνάμεις της εμπορευματικής παραγωγής μπορεί να σταθεί αποτελεσματικά μόνο “η πλειονότητα των ατόμων από τα οποία αυτές οι δυνάμεις έχουν αποσπαστεί, που εξαιτίας αυτού του γεγονότος έχουν στερηθεί το πραγματικό περιεχόμενο της ζωής τους και έχουν γίνει αφηρημένα άτομα, αλλά που, γι’ αυτόν ακριβώς τον λόγο και μόνο έτσι, είναι σε θέση να έρθουν σε επαφή μεταξύ τους ως άτομα” (*Η γερμανική ιδεολογία*).

Ο ναζιστικός και ο σταλινικός ολοκληρωτισμός είχαν δείξει, με πειραματικό τρόπο κατά μία έννοια, ότι “ο μετασχηματισμός των τάξεων σε μάζες και η παράλληλη εξάλειψη κάθε ομαδικής αλληλεγγύης είναι η *εκ των ων ουκ άνευ* προϋπόθεση της καθολικής κυριαρχίας” (Χάνα Άρεντ, *Το ολοκληρωτικό σύστημα*). Μετά από αυτή την αιματηρή προϊστορία της κοινωνίας του θεάματος, η καθολική κυριαρχία του εμπορεύματος, συγγενέστερη ως προς

² [ΣτΜ] Paolo Salvadori (1970). *Thèses provisoires pour la discussion des nouvelles orientations théorico-pratiques dans l’I.S* (Προσωρινές θέσεις για τη συζήτηση των νέων θεωρητικο-πρακτικών προσανατολισμών στην Κ.Δ.).

αυτό το σημείο με τον ναζιστικό εμπειρισμό παρά με τον σταλινικό ιδεολογικό βολονταρισμό (όπως έλεγε ο Χίτλερ: “Γιατί να κοινωνικοποιήσουμε τις τράπεζες και τα εργοστάσια; Κοινωνικοποιούμε τους ανθρώπους.”), κατάφερε να εκπληρώσει με διάφορα μέσα τις *εκ των ων ουκ άνευ* προϋποθέσεις της άσκησής της. Για να δημιουργήσει την εξατομικευμένη κοινωνία όπου ο καθένας δεν συνδέεται με τους άλλους παρά μόνο με τη μεσολάβηση του θεάματος, και επομένως δεν παύει ποτέ να είναι απομονωμένος και αδύναμος, έπρεπε να καταστραφεί αυτή η πρακτική κοινότητα μιας αυτόνομης συλλογικής συνείδησης που συνιστούσε η εργατική τάξη.

Αυτό που διαρρήχθηκε έτσι, μαζί με τη σωρευτική συνέχεια της επαναστατικής ιστορίας, είναι η ενότητα του επιμέρους και του γενικού, των μέσων και των σκοπών, με βάση την οποία κάθε εργατικός αγώνας οποιουδήποτε εύρους φαινόταν σε οποιοδήποτε συνειδητό άτομο ότι ενσάρκωνε τα συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας, και ότι μπορούσε να στρέψει την πορεία της ιστορίας προς μια γενική χειραφέτηση, επειδή επιτίθετο στη βάση της κοινωνικής καταπίεσης ανοίγοντας με την ίδια κίνηση την προοπτική του ξεπεράσματός της. Από την απόφαση της Διεθνούς Ένωσης Εργατών σχετικά με τα συνδικάτα (“οργανωτικά κέντρα της εργατικής τάξης, όπως ήταν οι κομμούνες και οι δήμοι του Μεσαίωνα για την αστική τάξη”) μέχρι τις θέσεις των υποστηρικτών των εργατικών Συμβουλίων, όλοι εκείνοι που στο παρελθόν είχαν θελήσει να επαναστατικοποιήσουν την κοινωνία είχαν θεωρήσει ως δεδομένο το γεγονός ότι η εργατική αυτονομία, η αυτοοργάνωση στους χώρους εργασίας, εφαρμοζόμενη με αποφασιστικότητα, εμπεριείχε εξαρχής τον μακρινό στόχο (την επανουκειοποίηση του παραγωγικού μηχανισμού), επικαιροποιούσε την εφικτότητά του. Και κάθε αγώνας, ακόμα και στενά διεκδικητικός ως προς τους ρητούς στόχους του, επέτρεπε την απόκτηση και τη συσσώρευση μιας επαναστατικής εμπειρίας, ήταν μια στιγμή της συγκρότησης του προλεταριάτου ως ιστορικού υποκειμένου. Όπως είχε πει στις αρχές του σύγχρονου εργατικού κινήματος ένας από εκείνους για τους οποίους “το μονοπώλιο και η τρομακτική συσσώρευση του κεφαλαίου σε λίγα χέρια” γεννούσαν ήδη “μέσω της ίδιας τους της φρικαλεότητας τους σπόρους της θεραπείας”: “Κάθε μεγάλο εργαστήριο ή εργοστάσιο είναι επομένως ένα είδος πολιτικής κοινωνίας που κανένας νόμος δεν μπορεί να την φимώσει, κανένας δικαστής δεν μπορεί να την εξαναγκάσει να διαλυθεί.” (Τζων Θέλουολ, *Τα φυσικά δικαιώματα*, 1796³, όπως παρατίθεται από τον Ε.Π. Τόμσον, *Η συγκρότηση της αγγλικής εργατικής τάξης*.⁴)

Κάνοντας τους εργαζόμενους να αισθάνονται κάθε στιγμή –μεταξύ άλλων μέσω του υποβιβασμού κάθε επαγγέλματος, κάθε δεξιότητας– την αποστέρησή τους απέναντι στην αδιάκοπη κίνησή της, η επιταχυνόμενη τεχνολογική ανανέωση πραγματοποιεί σε βάθος αυτό που ο ολοκληρωτικός πρωτογονισμός των ναζί

³ [ΣτΜ] John Thelwall (1796). *The Rights of Nature Against the Usurpations of Establishments*.

⁴ [ΣτΜ] Edward Palmer Thompson (1963). *The Making of the English Working Class*.

και των σταλινικών κατάφερνε μόνο τυπικά, μέσω του αστυνομικού τρόμου και του φανατισμού της ταύτισης με την απρόβλεπτη ιδιοτροπία των αφεντών. Η διάλυση του πραγματικού δεσμού που δημιουργείται από την κοινότητα της παραγωγικής λειτουργίας (καθώς οι χρησιμοποιούμενες τεχνικές απαγορεύουν κάθε αυτονομία στην εφαρμογή τους, και το ίδιο το νόημα της παραγωγής εξαφανίζεται μέσα στον παραλογισμό) επιβάλλει στις εξατομικευμένες μάζες αυτά τα χαρακτηριστικά της ολοκληρωτικής νοοτροπίας που είναι η *ικανότητα προσαρμογής*, η ευπλαστότητα έναντι της αυταρχικής οροθέτησης, και η *απουσία συνέχειας* (απώλεια μνήμης, αέναο παρόν). Η μόνιμη αστάθεια των συνθηκών διαβίωσης που επιβάλλονται στις σύγχρονες κοινωνίες εξασφάλισε έτσι για κάποιο διάστημα τη σταθερότητα της κυριαρχίας.

Η αδιάκοπη αλλαγή, η καταστροφή κάθε σταθερής κοινότητας που επιτρέπει στην κριτική αντίληψη να διαμορφωθεί και να μεταδοθεί, βυθίζει τον καθένα, για να παραιτηθεί εκεί, μέσα σε εκείνο το είδος της σύγχυσης που προκαλούσε στον Τοκβίλ [Tocqueville, Alexis] η πρώτη μορφή που πήρε, στην Αμερική, αυτή η σύγχρονη κοινωνία όπου “τα άτομα κάνουν μικρά πράγματα, και το Κράτος τεράστια”: “Όταν το παρελθόν δεν φωτίζει πια το μέλλον, το πνεύμα πορεύεται μέσα στο σκοτάδι”. Η καταστροφική κατάρρευση που σαρώνει σχεδόν όλα τα διακριτικά γνωρίσματα αυτού που ήταν μέχρι τώρα η ανθρώπινη ύπαρξη εξαλείφει ταυτόχρονα τις βάσεις της πιο απλής κοινής λογικής. Γιατί πώς μπορεί κανείς να πέσει κάτω από την κοινή λογική, από αυτή τη “μεθοριακή κατάσταση μεταξύ της ηλιθιότητας και του πνεύματος”; Μέσω του φόβου, μέσω της απομόνωσης που τον προκαλεί και τον συντηρεί. Ο σύγχρονος θεατής δεν έχει πλέον κοινή λογική για τίποτα διότι όλα απαιτούν από αυτόν μια οργή της οποίας οι συνέπειες, μέσα στην απομόνωσή του, τον φοβίζουν ακόμα περισσότερο απ’ όσα ανέχεται. Έτσι βλέπει συνεχώς έναν γκρεμό στην τηλεόρασή του. Αυτή η τρομοκρατημένη αδυναμία, που οχυρώνεται στην ιδιωτική [privée] ζωή, στην εξοικείωση με τη στέρηση [privation], δεν παρέλειψε να κατονομαστεί εγκωμιαστικά στη γλώσσα της πιο προχωρημένης υποτέλειας: είναι το *cocooning* [κουκούλιασμα – ΣτΜ]. Και όσον αφορά την κουκουταμάρα, είναι γνωστό ότι ο ελληνικός όρος που δηλώνει τον ιδιώτη άνθρωπο, αυτόν που δεν ασχολείται παρά μόνο με ό,τι “είναι δικό του” (*ίδιον*), βρίσκεται στη ρίζα της λέξης (*idiot*) που χρησιμοποιείται για να κατονομάσει στις ευρωπαϊκές γλώσσες τη μόνιμη ηλιθιότητα.

Αυτό που διαλύεται οριστικά μέσα στη γενικευμένη ψευδή συνείδηση της καθημερινής ζωής, είναι η ιδιαίτερη χαρακτηριστική μορφή της στην εργατική κοινότητα, ο πατριωτισμός του επαγγέλματος, η θετική αναγνώριση εκείνης της “επαγγελματικής αξίας” που επρόκειτο να αποτελέσει για τον εργαζόμενο, σύμφωνα με τη σοσιαλδημοκρατική ιδεολογία, “το πιστοποιητικό του για την κυριαρχία του στον κόσμο του αύριο” (Ζωρές [Jaurès, Jean], όπως παρατίθεται

από τον Εμίλ Πουζέ, *Το Σαμποτάζ*)⁵. Αλλά “η καταστροφή της εργατικής κοινότητας στις χώρες όπου κυριαρχούν οι συνθήκες του πιο σύγχρονου καπιταλισμού δεν σημαίνει προφανώς, παρά μόνο για τους απογοητευμένους πρώην εργατιστές, την εξαφάνιση του προλεταριάτου: η απαλλοτρίωση της ζωής υπάρχει, το ίδιο και η πάλη των τάξεων” (*Ιστορία δέκα χρόνων*). Καταργώντας τις συνθήκες ύπαρξης αυτής της κοινότητας της εργασίας, που συμπεριλάμβανε τους ανθρώπους ως μέσους ανθρώπους, ως εργάτες, μπορούμε να πούμε ότι η ιστορία φτάνει για μια ακόμα φορά στην καρδιά του ζητήματος: αλλά δεν υπάρχει καμία τελεολογία εκεί, μονάχα οι συνέπειες της ανελευθερίας που συσσωρεύονται σύμφωνα με τη δική τους λογική. Οι προλετάριοι πρέπει τώρα να δημιουργήσουν μόνοι τους την κοινότητα στην οποία θα συμμετάσχουν ως άτομα, και δεν θα το καταφέρουν παρά μόνο εκτελώντας με πλήρη συνείδηση την καταδικαστική απόφαση που η παραγωγή βλαβών απαγγέλλει εναντίον του εαυτού της· παλεύοντας για να θέσουν υπό τον έλεγχό τους όλες τις συνθήκες της ύπαρξής τους. Η καθολική άρνηση της οικονομίας, η διακοπή της με όλα τα μέσα, είναι αναγκαία όχι μόνο επειδή μόνο αυτή μπορεί να θέσει τέρμα στην αποσύνθεση της ζωής, αλλά επίσης επειδή μόνο η πρόκληση μιας τέτοιας βίας απέναντι στην αυτοματοποιημένη αναπαραγωγή της αλλοτρίωσης και στην εκ μέρους της οροθέτηση των συμπεριφορών μπορεί να επιτρέψει στα εξεγερμένα άτομα να εξαφανίσουν τη μούχλα του παλιού συστήματος που προσκολλάται πάνω τους και να γίνουν ικανά να θεμελιώσουν την κοινωνία σε νέες βάσεις.

Η τάξη “που δεν θεωρείται πλέον ως μια τάξη μέσα στην κοινωνία, που δεν αναγνωρίζεται πλέον ως τέτοια και που είναι ήδη η έκφραση της διάλυσης όλων των τάξεων”⁶ έχασε λοιπόν πράγματι όλα όσα της επέτρεπαν να είναι κάτι χωρίς να είναι επαναστατική: τα αποστερημένα άτομα τοποθετούνται συγκεκριμένα “μπροστά στην εναλλακτική επιλογή να αρνηθούν την ολότητα της αθλιότητάς τους, ή τίποτα” (*Η Κοινωνία του Θεάματος*). Αλλά ενώ επαληθεύονται με τέτοια δριμύτητα η κριτική των ρεφορμιστικών ψευδαισθήσεων και γενικότερα οι θέσεις της πιο ριζοσπαστικής κοινωνικής κριτικής, φαίνεται ότι είναι λιγότεροι από ποτέ αυτοί που είναι αποφασισμένοι να τις χρησιμοποιήσουν. Το ζήτημα είναι ότι αυτές οι αλήθειες δεν είναι καθόλου βολικές: δεν αφήνουν κανένα περιθώριο στην πίστη, και αναπέμπουν τον καθένα στην ανάγκη να βρει για τον εαυτό του, στο παρόν, τη μορφή μιας πρακτικής συμφωνίας μεταξύ της καθολικής κριτικής που διακηρύττει και της ζωής που πραγματικά διάγει. Μετά το 1968, αυτοί που είχαν συνταχθεί με την καταστασιακή κριτική είχαν καταφέρει για κάποιο καιρό να υποστηρίξουν τον εξτρεμισμό των θέσεών τους με τη σιγουριά ότι σε σύντομο χρονικό διάστημα οι εργαζόμενοι θα οδηγούνταν μέσω του ίδιου του αγώνα τους να προσχωρήσουν σε αυτές τις θέσεις και σε αυτή την κριτική. Αλλά έτσι αποκρύφθηκαν οι δυσκολίες οργάνωσης ενός

⁵ [ΣτΜ] Émile Pouget (1911-1912). *Le Sabotage*.

⁶ [ΣτΜ] Καρλ Μαρξ και Φρίντιχ Ένγκελς (1845-46). *Η γερμανική ιδεολογία*.

ριζοσπαστικού ρεύματος ικανού να αποκρυσταλλώσει τις λανθάνουσες επαναστατικές δυνάμεις.

Είναι γνωστό πώς αυτές οι δυσκολίες, ενώ είχαν εξάλλου πολύ σωστά επισημανθεί απέναντι στην επαναστατιστική έλλειψη ρεαλισμού της στιγμής, παρακάμφθηκαν στο κείμενο που καταγράφει την αυτοδιάλυση της Καταστασιακής Διεθνούς: “Οι καταστασιακοί είναι παντού, κ.λπ.” (*Το Αληθινό Σχίσμα στη Διεθνή*, 1972). Αλλά φυσικά δεν εναπόκειται στη θεωρία να διασχίσει τον χώρο που είχε αναγκαστεί να αφήσει ανάμεσα στη βίαια εξτρεμιστική διακήρυξη μερικών ατόμων και στον ορίζοντα των Συμβουλίων, την αυτοοργάνωση της επαναστατημένης κοινωνίας: θα μπορούσε απλώς να παραδεχτεί πιο ρητά την έκτασή του. “Το ζήτημα για μας δεν είναι να ειρωνευτούμε το μερίδιο της αυταπάτης που διατηρούσαν συχνά στην ίδια τη δράση τους οι επαναστάτες του παρελθόντος: ας αφήσουμε αυτή την ευκολία σε εκείνο το είδος των ρεαλιστών που, από την πλευρά τους, βρίσκουν πιο άμεσα την παρηγοριά τους και ό,τι αποκαλούν απολαύσεις τους στο εσωτερικό της σημερινής χυδαιότητας, που είναι πράγματι καλά προσαρμοσμένη στις ευτελείς ορέξεις τους. Όχι μόνο θα προτιμάμε πάντα να κάνουμε λάθος μαζί με εκείνους που πίστευαν ότι ήταν οι τελευταίοι που θα υπέμεναν τον ακρωτηριασμό της ζωής, και δεν μπορούσαν να συλλάβουν ότι θα παρατεινόταν ακόμα περισσότερο η συσσώρευση της αποστέρησης, από το να έχουμε δίκιο μαζί με αυτούς που τους νίκησαν, ή με τους κληρονόμους αυτών που τους νίκησαν – αλλά πάνω απ’ όλα, οι καλύτερα θεμελιωμένοι λόγοι, επειδή ήταν οι λιγότερο “επιστημονικοί”, εκείνων των νικημένων επαναστατών είναι σήμερα οι πιο απτοί και οι πιο επείγοντες που υπάρχουν. Για όποιον απέναντι και ενάντια σε όλα δεν ταυτίζεται με τις δυνάμεις της αδράνειας που κατεβαίνουν ολοένα πιο ορμητικά την πλαγιά του προγραμματισμένου τρόμου, αυτοί οι λόγοι είναι τόσο χειροπιαστοί όσο και το μακάβριο σχέδιο να καταστεί μη αναστρέψιμο το αποτέλεσμα της πολλαπλασιαστικής ανάπτυξης των εμπορευμάτων και, σαν ζοφερή παρωδία του επαναστατικού σχεδίου ενός καθολικού ανθρώπου, να υπερεξοπλιστεί ακόμα περισσότερο η αδυναμία των ατόμων, να υποβιβαστούν οριστικά στην κατάσταση των σπασμωδικών μαριονετών, κινούμενων από τα αναρίθμητα προσθετικά εμπορεύματά τους, στον ρυθμό ενός πανταχού παρόντος τηλεματικού μηχανισμού. (...) Αναμφίβολα, η βεβαιότητα ότι θα κληρονομήσουν τον κόσμο δεν υπήρξε μόνο η βάση της γραφειοκρατικής ιδεολογίας, αλλά επίσης, για πολλούς επαναστάτες, η πηγή της αποφασιστικότητάς τους και του θάρρους τους, μέχρι τον θάνατο. Αλλά για μας, για όλους εκείνους που είναι πραγματικά αποφασισμένοι να επισπεύσουν την εξαφάνιση του υφιστάμενου κόσμου, ας πούμε απλώς ότι η μοίρα μας είναι να μην μπορούμε να αντλήσουμε την αποφασιστικότητά μας και το θάρρος μας από καμία βεβαιότητα αυτού του είδους.” (*Προκαταρκτική συζήτηση.*)

Σύμφωνα με τα λόγια του Γκυ Ντεμπόρ, “οι συνθήκες δεν ήταν ποτέ τόσο επαναστατικές παντού, αλλά αυτό το σκέφτονται μόνο οι κυβερνήσεις. Η άρνηση στερήθηκε τόσο ολοκληρωτικά τη σκέψη της, ώστε διασκορπίστηκε εδώ και πολύ καιρό” (Σχόλια σχετικά με την κοινωνία του θεάματος, 1988). Δεν έλειψαν οι αναγνώστες που θεώρησαν αυτή την απεικόνιση υπερβολικά ζοφερή. Ωστόσο, όχι μόνο “υπό μία έννοια δεν μπορεί κανείς να υπερβάλλει παρά μόνο ως προς την αλήθεια· οτιδήποτε άλλο δεν θα άντεχε αυτή τη δοκιμασία” (Τσέστερτον), αλλά υπάρχουν στιγμές όπου χρειάζεται ιδιαίτερος να δοθεί στην αλήθεια, προκειμένου να ακουστεί, η πλήρης ισχύς της ως σκανδάλη: αυτή η ευφυΐα σε κάθε περίπτωση δεν έλειψε ποτέ από τον συγγραφέα της *Κοινωνίας του θεάματος*. Εξάλλου μια οποιαδήποτε κριτική ανάλυση δεν θα μπορούσε να προσβλέπει σε τίποτα καλύτερο από μια προσέγγιση της πραγματικότητας, απλώς αρκετά ακριβή για να γνωστοποιήσει τις διακυβευόμενες ιστορικές δυνάμεις, και χρειάζεται πάνω απ’ όλα να ξέρει να υπολογίζει το ενδεχόμενο περιθώριο λάθους της, δηλαδή να επιλέγει σε ποια πτυχή θα προτιμήσει να συγκεντρώσει το μερίδιο της υπερβολής, της απλούστευσης που απαιτείται για την παρουσίαση· έτσι το ζητούμενο μπορεί να είναι η “μεγέθυνση” μιας κυοφορούμενης ανατρεπτικής πραγματικότητας, ή αντιθέτως η πρόβλεψη μιας

τάσης της κυριαρχίας που δεν έχει ακόμα υλοποιηθεί πλήρως, χωρίς να είναι ποτέ δυνατό να εξασφαλιστούν βεβαιότητες ως προς τη συνέχεια (η ανάλυση που παρέχει το *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος* αποτελεί για παράδειγμα μια αναμφισβήτητη *υπερβολή* σε σχέση με την κοινωνική πραγματικότητα της εποχής· αλλά η ιστορική τάση που περιγράφεται με αυτό το μέσο ήταν πράγματι η κύρια τάση). Σε μια εποχή όπου οι κοινωνικοί αγώνες προχωράνε προς την ενοποίησή τους σε μια αναμέτρηση παγκόσμιας εμβέλειας, θα πρέπει πρωτίστως να αναδειχθεί αυτή η κίνηση για να γνωστοποιηθεί το ιστορικό περιεχόμενό της που είναι ακόμα κρυμμένο. Αντιθέτως, σε μια εποχή όπου η παλινορθωμένη κυριαρχία έχει ανακτήσει την πρωτοβουλία, και όπου οι αναμνήσεις της προηγούμενης εποχής αποτελούν εμπόδιο για τη διαυγή κριτική αυτής της αντεπαναστατικής εξέλιξης, θα πρέπει πρωτίστως να δοθεί έμφαση στα νέα απαρατήρητα χαρακτηριστικά της. Αυτό συμβαίνει λόγου χάρη, σε αυτά τα *Σχόλια*, με τη σημασία που αποδίδεται στις ικανότητες πρωτοβουλίας των υπηρεσιών προστασίας του Κράτους: θα μπορούσε βέβαια να αντιτείνει κανείς, όπως εξάλλου αναφέρει και ο ίδιος ο συγγραφέας, ότι από τη γενικευμένη αποσύνθεση κάθε ιστορικής αντίληψης δεν γλιτώνει ασφαλώς η ηγεσία των λεγόμενων “υπηρεσιών”, αλλά δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι “σε μια αντιπαράθεση αυτού του είδους, οι δυνάμεις μετρώνται σε σχετικά μεγέθη, και όχι από την άποψη μιας απόλυτης γνώσης που ξέρει καλά πώς να μιλάει για παρακμή ξεφυλλίζοντας τις σελίδες του ιστορικού λεξικού” (*Ιστορία δέκα χρόνων*)· και ότι μολονότι “το θέαμα είναι μια αθλιότητα, πολύ περισσότερο από μια συνωμοσία”⁷, αυτό δεν εμποδίζει, με το πέρασμα του χρόνου και καθώς τα προβλήματα της ταξικής κοινωνίας συσσωρεύονται, να γίνεται ολοένα περισσότερο μια ταχεία αναπαραγωγή συνωμοσιών· και τόσο πιο εύκολα διενεργούμενων όσο εκμεταλλεύονται ακριβώς το έδαφος που προετοιμάζεται από την αθλιότητα. Εν ολίγοις, αν αυτά τα *Σχόλια* επιλέγουν, παραμένοντας “στην επισήμανση αυτού που υπάρχει” (αντί να πραγματευτούν αυτό που θα ήταν “επιθυμητό ή απλώς προτιμότερο”), να εξετάσουν αποστασιοποιημένα το ενδεχόμενο να πάψει να είναι δυνατή η μεταβίβαση της υπόθεσης της ελευθερίας, δεν υπηρετούν λιγότερο αυτήν την υπόθεση που θεωρούν *χαμένη*.

Η δυσαρέσκεια δεν καταργήθηκε αλλά απλώς απωθήθηκε έξω από κάθε δημόσιο χώρο μέσω της πανταχού παρουσίας του πλασματικού κόσμου που οικοδομήθηκε από το θέαμα. Και αυτοί που θεμελίωσαν την υπόθεσή τους στη δυσαρέσκεια έχουν λιγότερη ανάγκη από ποτέ να δικαιολογηθούν, καθώς η χρεοκοπία της οργάνωσης της επιβίωσης είναι πασίγνωστη: πρέπει απλώς να την θέσουν σε εφαρμογή σαρώνοντας όλες τις ψευδείς δικαιολογίες που

⁷ [ΣτΜ] Guy Debord (1975). *Réfutation de tous les jugements, tant élogieux qu' hostiles, qui ont été jusqu' ici portés sur le film “La Société du spectacle”* (*Ανασκευή όλων των κρίσεων, τόσο εγκωμιαστικών όσο και εχθρικών, που έχουν διατυπωθεί μέχρι σήμερα για την ταινία “Η Κοινωνία του θεάματος”*).

εξακολουθούν να χαλιναγωγούν την οικουμενική απέχθεια που προκαλείται από την παραγωγή βλαβών.

Τα κινήματα εργαζομένων που εξοπλίζονται *αμυντικά* με αυτόνομα μέσα οργάνωσης (συντονιστικά, επιτροπές βάσης κ.λπ.) δεν μπορούν να ξεπεράσουν το πλαίσιο ενός νεο-συνδικαλιστικού αγώνα, και επομένως να *βρουν βοήθεια*, παρά μόνο καταγγέλλοντας εκεί όπου βρίσκονται τις οικονομικές ψευδο-αναγκαιότητες που επιβάλλονται με ταυτόσημο τρόπο σε όλους. Αν σε έναν μόνο ζωτικό τομέα της παραγωγής (και σχεδόν όλοι είναι ζωτικοί, μέσα στην ευθραυστότητα του τεχνικά υπερεξοπλισμένου παραλογισμού) κάποιοι προλετάριοι επιβεβαίωναν βίαια τους εαυτούς τους ως τέτοιοι δείχνοντας μέσω ενός μελετημένου σαμποτάζ την ανθρώπινη ανωτερότητά τους απέναντι στις μηχανές της παρακμής, και ήξεραν πώς να γνωστοποιήσουν αμέσως την αλήθεια της πράξης τους, ως απάντηση στις αναπόφευκτες συκοφαντίες, όλα τα σοφίσματα που χρησιμοποιούνται καθημερινά για να δικαιολογήσουν τη γηραλέα εμπορευματική εξαχρείωση *θα έμπαιναν στη θέση τους* αμέσως. Μόνο ένα τέτοιο ξεκίνημα πρακτικής εφαρμογής του προγράμματος άμεσης διακοπής της αντι-ιστορικής παραγωγής, με τα άμεσα αποτελέσματα που θα είχε ενάντια στην περιρρέουσα μοιρολατρία, θα μπορούσε ίσως να αποτρέψει το ενδεχόμενο να υποχρεωθούν οι άνθρωποι να μάθουν πώς να διαχωριστούν από έναν κόσμο ψευδαισθήσεων υπό τον ζυγό επαναλαμβανόμενων οικολογικών καταστροφών. Μπροστά σε τόσο επιτακτικές αναγκαιότητες, είναι δυστυχώς αξιοσημείωτο ότι ορισμένα κινήματα που μπόρεσαν να γίνουν αρκετά ισχυρά ώστε να ακουστούν δεν έχουν κυριολεκτικά *τίποτα να πουν* ενάντια στον τομέα της οικονομίας όπου δραστηριοποιούνται· και ότι για παράδειγμα κάποιοι εργαζόμενοι στη βιομηχανία της υγείας οργανώνονται ως μισθωτοί χωρίς να αμφισβητούν ούτε κατ' ελάχιστο, ως άτομα που υφίστανται την κοινή μοίρα, αυτή την παράξενη βιομηχανία της οποίας η μεγέθυνση που δημιουργεί θέσεις εργασίας πραγματοποιείται σε συνδυασμό με εκείνη άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων (όπως η αγρο-διατροφική βιομηχανία ή η "ταχυφαγία") που της εξασφαλίζουν μια ολοένα πιο πολυάριθμη πελατεία. Η εν λόγω συμπληρωματικότητα εξάλλου ισχύει επίσης για την ακμάζουσα βιομηχανία της *ψυχικής* υγείας, που προμηθεύεται ασθενείς μέσω της αποσύνθεσης των προγενέστερων μορφών κοινωνικότητας.

Σε αντίθεση με τους διεκδικητικούς αγώνες των μισθωτών, τα κινήματα εναντίωσης στις βλάβες έχουν εξαρχής έναν στόχο που, ακόμα και όταν το ζητούμενο είναι απλώς να αντιταχθούν σε μια τοπική και συγκεκριμένη υποβάθμιση, κατέχει έναν χαρακτήρα καθολικότητας, ως απόρριψη της δηλητηριασμένης αφθονίας. Αλλά στο πεδίο των μεθόδων διασύνδεσης δείχνονται πολύ αδύναμα και, λόγω της έλλειψης εμπειρίας αυτοοργάνωσης, πολύ άσχημα εξοπλισμένα ενάντια στις επαναφομοιωτικές αντιπροσωπεύσεις. Όπως ανέφερε ένα φυλλάδιο που μοιράστηκε την 1^η Μαΐου 1989 κατά τη διάρκεια της συγκέντρωσης ενάντια στο έργο του φράγματος στο Σερ ντε λα

Φαρ [Serre de la Fare], στον Άνω Λίγηρα: “Μεταξύ των αντιτιθέμενων στη λεηλασία του πλανήτη, αρκετοί είναι αυτοί που απορρίπτουν την πολιτική, την οποία ταυτίζουν με το παιχνίδι των προσωπικών φιλοδοξιών. Θα υποχρεωθούν να αποδεχτούν την υπάρχουσα πολιτική και, μαζί με αυτή, όλα όσα λένε ότι απορρίπτουν σήμερα. (...) Απέναντι στο ψέμα ενός δημοκρατικού προσδιορισμού των επιλογών παραγωγής, οι αντιτιθέμενοι που συγκεντρώθηκαν εδώ πρέπει να κατανοήσουν και να καταστήσουν κατανοητό ότι αυτοί είναι η αληθινή δημοκρατία, που αποτελεί εγγυητή του συμφέροντος όλων και του μόνου δυνατού μέλλοντος.” Ο μόνος δρόμος που ανοίγεται γι’ αυτά τα κινήματα, προκειμένου να ξεφύγουν από το τέλμα του πρασινωπού οικολογισμού, είναι αυτός του ενεργού ξεπεράσματος της πολιτικής μέσω της οργάνωσης μιας αυτόνομης επικοινωνίας που επιτρέπει να αποσαφηνιστεί και να διαδοθεί η κριτική της οικονομίας και της εργασίας που είναι εκ των πραγμάτων παρούσα στα αρχικά κίνητρά τους. Κι εδώ επίσης μια παραδειγματική πράξη είναι συχνά προτιμότερη από μακροσκελείς συζητήσεις, εφόσον λαμβάνεται υπόψη ότι ένα επαρκές κριτήριο καταλληλότητας είναι να χρησιμεύει στην ενίσχυση της εναντίωσης στις εξωτερικές αντιπροσωπεύσεις της (σε αντίθεση με την τρομοκρατία που, ακόμα και αν είναι ειλικρινής, επιβάλλει μια αντιπροσώπευση πιο εξωτερική και πιο ανεξέλεγκτη από οποιαδήποτε άλλη). Η αλήθεια δεν μπορεί να αρχίσει να συγκροτεί τις δυνάμεις της και να κερδίζει το δικαίωμά της στην ύπαρξη παρά μόνο εφόσον επιτίθεται σε αυτούς που καταλαμβάνουν το έδαφός της ως επαναφομοιωτές, δηλαδή εν προκειμένω στους οικολογιστές του Κράτους.

Όποια και αν είναι η πτυχή της κυρίαρχης πραγματικότητας στην οποία επιτίθεται, η άρνηση πρέπει τώρα να διαμορφώσει συνειδητά το έδαφος της ενοποίησής της, αναδημιουργώντας *ab onο* τις στοιχειώδεις συνθήκες, που δεν είναι πουθενά δεδομένες, μιας μελλοντικής αντι-οικονομικής απόσχισης της τεράστιας πλειονότητας. Γι’ αυτό τα άτομα που δεν συμβιβάζονται με την υποβάθμιση της ζωής τους θα πρέπει να πάρουν την πρωτοβουλία να συγκροτήσουν, σύμφωνα με τις ζωτικές ανάγκες που υπάρχουν παντού μαζί με τις συνέπειες της ανεύθυνης κυριαρχίας, τους τρόπους διασύνδεσης που θα τους επιτρέψουν να απαντήσουν σε αυτή. Και τότε η αυστηρότητά τους ως προς την απόρριψη των φθαρμένων μέσων που δεν θα παραλείψει να τους προσφέρει το θέαμα θα είναι αυτή που θα μπορέσει να τα οδηγήσει πιο μακριά. Αν αυτή η προοπτική δεν είχε επικρατήσει στο παρελθόν, αυτό συνέβη ενδεχομένως επειδή πολλοί από τους εχθρούς της παλιάς πολιτικής θεωρούσαν ότι τα επαρκή μέσα για το ξεπέρασμά της ήταν συγκεντρωμένα στο πεδίο της παραγωγής. Οι υπέρμαχοι της κοινωνικής κριτικής απαιτούσαν την κατάργηση της πολιτικής, ήθελαν να λαμβάνονται ως σημείο αφετηρίας οι σπόροι της επανάστασης που ήταν οι εργατικοί αγώνες, αλλά ξεχνούσαν ότι οι πραγματικοί σπόροι της επανάστασης δεν είχαν αναπτυχθεί ποτέ στην πρόσφατη εποχή (στη Γαλλία το 1968 όπως και στην Πολωνία το 1980-1981) παρά μόνο με τη δημιουργία μιας

πρώτης μορφής απελευθερωμένης επικοινωνίας όπου όλα τα προβλήματα της πραγματικής ζωής έτειναν να βρουν την πραγματική έκφρασή τους, και όπου τα άτομα άρχιζαν, υλοποιώντας τις πράξεις που απαιτούνταν από αυτά λόγω των αναγκών της χειραφέτησής τους, να συγκροτούν αυτό το *δημόσιο πεδίο* όπου η ελευθερία μπορεί να ξεδιπλώσει τις χάρες της και να γίνει μια απτή πραγματικότητα. Με δυο λόγια: δεν μπορούμε να καταργήσουμε την πολιτική χωρίς να την πραγματώσουμε.

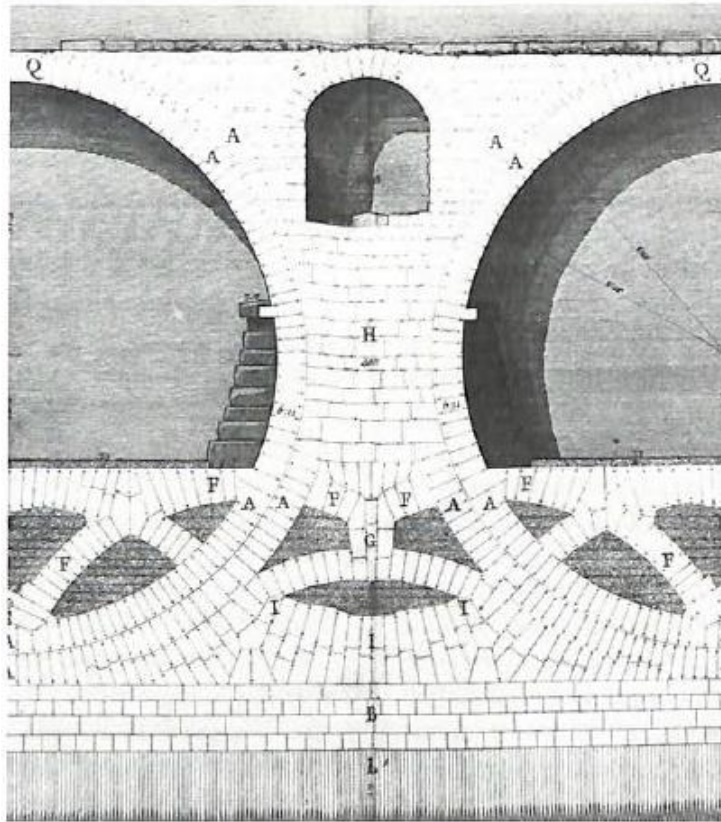
Όταν συγκεντρώνονται κάποια άτομα που εξηγείρονται λόγω της μιας ή της άλλης συγκεκριμένης αχρειότητας, ο στόχος τους είναι καταρχάς η έκφραση και η διάδοση της εναντίωσής τους. Αλλά ταυτόχρονα οικειοποιούνται έτσι μια νέα ανάγκη, την ανάγκη μιας άμεσης επικοινωνίας, απαλλαγμένης από όλους τους διαχωρισμούς και τις εξειδικεύσεις· και αυτό που έμοιαζε να είναι το μέσο γίνεται ο σκοπός. Το πραγματικό αποτέλεσμα των αγώνων τους δεν είναι η άμεση επιτυχία, η οποία είναι σπάνια και πάντα εφήμερη, αλλά ο σχηματισμός εκείνου “του πεδίου κοινοτικών σχέσεων που δίνει στην κοινή λογική το νόημά της” (Χάνα Άρεντ), και που επιτρέπει επομένως τη διαμόρφωση μιας συλλογικής θεώρησης βάσει της οποίας καθίσταται δυνατή η καταδίκη κάθε αυταρχικής τεχνικής ανανέωσης, χωρίς να πτοείται από την ανόητη μομφή της προσκόλλησης στο παρελθόν.

Μπορεί κάποιος να κάνει τα πάντα με την προηγμένη τεχνολογία, εκτός από το να επαναπαυτεί. Ο σφετερισμός που κυβερνάει στο όνομα της προόδου πρέπει να κατασκευάζει συνεχώς νέες αποδείξεις της. Εκτεθειμένη σε όλες τις συγκρίσεις που υποδεικνύονται από τις δυσαρέσκειες, τις απογοητεύσεις ή τις προσδοκίες, είναι υποχρεωμένη να δικαιολογείται συνεχώς μέσω περισσότερων επιτευγμάτων· ακόμα και η πιο εύλογη, η καλύτερα αιτιολογημένη αδράνεια γίνεται γι’ αυτήν ένας κίνδυνος. Η τεχνική υπερανάπτυξη, αν και καταφέρνει ακόμα επιφανειακά να διασαλεύει την κρίση πολλών, υπονομεύει έτσι σε βάθος το έδαφος της συναίνεσης, και προετοιμάζει την κατάρρευση κάθε σταθερότητας της καταπίεσης. Πολλές είναι έτσι οι επιτυχίες της θεαματικής εισβολής που περιέχουν αρνητικά τη δυνατότητα μιας αντιστροφής του συσχετισμού δυνάμεων, μέσω της αποδυνάμωσης του εισβολέα. Η κοινωνική εξατομίκευση που διέλυσε τις δυνάμεις της ανατροπής επιδρά επίσης στο στρατόπεδο του εχθρού, όπου οι εξουσίες δεν μπορούν να υπολογίζουν παρά μόνο σε μια πολύ αμφίβολη αφοσίωση των υπηρετών τους. Οι γενιές που δεν γνώρισαν παρά μόνο αυτές τις νέες συνθήκες είναι επίσης αυτές που, πρώτες, δεν προσχώρησαν θετικά σε αυτές βλέποντας εκεί μια χειραφέτηση σε σχέση με τις προηγούμενες συνθήκες: *το θέαμα έχει διέλθει αλλά το χορτάρι ξαναγεννιέται*. Η σύγχρονη κοινωνία, καθώς δεν είναι αγαπητή, αρκείται στο να την φοβούνται, αλλά ο φόβος που προκαλεί μπορεί ανά πάσα στιγμή να στραφεί εναντίον της, γιατί δεν είναι πλέον σε θέση να προσφέρει την ασφάλεια ως αντάλλαγμα της παθητικότητας: τίποτα δεν είναι πιο επικίνδυνο για τα Κράτη από το να διατηρούν “συνεχώς επικρεμάμενα πάνω από τους υπηκόους τους την υποψία,

την ανησυχία και τους προειδοποιητικούς συναγερμούς”, διότι έτσι οι άνθρωποι “διασφαλίζονται με οποιοδήποτε τίμημα απέναντι στον κίνδυνο, και, καθώς γίνονται σύντομα πιο τολμηροί, έχουν λιγότερους ενδοιασμούς να επιχειρήσουν καινοφανή πράγματα” (Μακιαβέλι). Τελικά η παγκόσμια ενοποίηση της κυριαρχίας συνεπάγεται ότι οι εξεγερμένοι όλων των χωρών έχουν εμφανέστερα από ποτέ κοινούς λόγους για να επιτεθούν στις συνθήκες που τους επιβάλλονται.

Επανέρχεται λοιπόν η στιγμή όπου ο καθένας θα μπορεί, σύμφωνα με την αντίληψή του και τις δυνάμεις του, να είναι χρήσιμος σε αυτή την τεράστια και άτυπη συνωμοσία των ίσων που θα πρέπει να προετοιμάσει, μέσα στις κατακόμβες της κοινωνίας του θεάματος, τα μέσα του θετικού ξεπεράσματός της. Το τέλος κάθε δυνατότητας ταύτισης με την οικονομική πρόοδο ορίζει μια ιστορική τομή της οποίας την αποθαρρυντική αποτελεσματικότητα έχουμε βιώσει εξολοκλήρου, αλλά της οποίας οι ευχάριστες συνέπειες επίκεινται. Χάρη σε αυτή την τομή πρόκειται να επανεμφανιστεί με νέες μορφές ο παλιός πόλεμος της ελευθερίας, αυτός ακριβώς που επικαλούταν ο ισοπεδωτής Γουάιλντμαν [Wildman, John] το 1647, κατά τη διάρκεια των συζητήσεων του στρατού, στο Πάτνεϊ, όπου οι εκπρόσωποι των στρατιωτών, οι “υποκινητές”, αντιτάχθηκαν σε αυτή την πρώτη επαναφομοιωτική αντιπροσώπευση που είχε σχηματιστεί γύρω από τον Κρόμγουελ: “Καθώς δεν υπάρχει καμία λύση, πρέπει να ξεκινήσετε ξανά τα πάντα από την αρχή... Και ξέρετε πώς!” (*Κάλεσμα προς όλους τους στρατιώτες.*)⁸

⁸ [ΣτΜ] John Wildman (1647, anon.). *A call to all the soldiers of the army by the Free People of England, justifying the Proceedings of the Five Regiments.*

Να ξεκινήσουν ξανά τα πάντα από την αρχή, αυτό είναι επίσης το καθήκον που επιβάλλεται σε εκείνους που μπορούν ακόμα καλύτερα να γνωρίζουν τον τρόπο στον βαθμό που έχουν βιώσει στην πλήρη ιδεολογική και αστυνομική υλοποίησή του το ψέμα της διαχωρισμένης αντιπροσώπευσης. Οι γραφειοκρατικές εξουσίες που οικοδομήθηκαν με βάση το μοντέλο του σταλινικού ολοκληρωτισμού (ή, στην περίπτωση της λεγόμενης Σοβιετικής Ένωσης, προέκυψαν άμεσα από αυτό) έχουν αναλάβει μια μακροπρόθεσμη επιχείρηση ελεγχόμενης διάλυσης του μονοπωλίου της οικονομικής διαχείρισης και της πολιτικής αντιπροσώπευσης που φαινόταν μέχρι τώρα ότι ήταν ο μόνος δυνατός τρόπος ιδιοποίησης της κοινωνίας εκ μέρους τους. Αυτή η διαδικασία έχει προχωρήσει σήμερα τόσο πολύ ώστε το ζήτημα ήδη δεν είναι πια να μάθουμε αν είναι αμετάκλητη, ούτε καν να προβλέψουμε σε τι ακριβώς θα οδηγήσει (διότι σύμφωνα με τις επικρατούσες πιθανότητες, θα οδηγήσει σε μια τριτοκοσμιοποιημένη μορφή της βαρβαρότητας στην οποία βυθίζεται παντού η ταξική κοινωνία), αλλά να καταλάβουμε πώς οι κοινωνικοί αγώνες που επιφέρει μπορούν να επηρεάσουν παγκοσμίως τις δυνατότητες μιας νέας επαναστατικής επίθεσης.

Αν και ο ισολογισμός της χρεοκοπίας της γραφειοκρατίας καταρτίζεται τόσο πρόθυμα από τους ίδιους τους πτωχεύσαντες ώστε μας απαλλάσσει από την ανάγκη να επεκταθούμε πάνω στο ζήτημα, υπάρχει ένα σημείο στο οποίο η πρόσφατη μετριοπάθεια της γκλάσνοστ τους συνιστά ένα ψέμα πιο τεράστιο ακόμα και από τις παλιές καυχησιολογίες της προπαγάνδας τους. Και αυτό είναι προφανώς το κεντρικό σημείο. Σύμφωνα με τις επαναλαμβανόμενες διακηρύξεις

τους, τις οποίες αντηχούν πρόθυμα τα δυτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, ο στόχος τους θα ήταν ουσιαστικά να χαλαρώσουν τον έλεγχο που ασκούσαν μέχρι τώρα πάνω στην κοινωνία. Στην πραγματικότητα θέλουν να τον ενισχύσουν καθιστώντας τον οικονομικά παραγωγικό, διαφοροποιώντας τον και παρέχοντάς του νέες δικλείδες ασφαλείας, είτε με “τη συνεχή διεύρυνση των ανεκτών πλαισίων της λειτουργίας της αντιπροσώπευσης”, σύμφωνα με τα λόγια ενός γκορμπατσωφικού διανοουμένου, είτε με τη συμπληρωματική προσαρμογή των “οργάνων” της καταστολής, που, μακράν του να διαλύονται ή έστω και να αποδυναμώνονται, εμπλουτίζονται με όλες τις δυτικές τεχνικές σε αυτόν τον τομέα. Τη στιγμή που η οριστική αποτυχία της γραφειοκρατικής διαχείρισης της οικονομίας δημιουργεί τις συνθήκες μιας γενικής κατάρρευσης, η κοινωνική πώλωση, εκείνη η σαφής διάκριση ανάμεσα σε “αυτούς” και “εμάς” ως το πιο σημαντικό στοιχείο μιας ενεργής απόσχισης της τεράστιας πλειονότητας, είναι αυτή που πρέπει να εξαλειφθεί από τις συνειδήσεις. Πριν ακόμα γίνει επισήμως απεργοσπάστης ως υπουργός Εργασίας, ο Κουρόν [Κιρού, Jacek] καλούσε έτσι τα θύματά του, εκείνους των οποίων οι ψήφοι έπρεπε να του εξασφαλίσουν αυτή την προαγωγή, να “αναδιαμορφώσουν τη συνείδησή τους και να σκεφτούν διαφορετικά” όσον αφορά την εξουσία· γιατί στο εξής, έλεγε, “δεν είναι πια αυτοί και εμείς, δεν υπάρχει πια άσπρο και μαύρο” (*Le Monde*, 4-5 Ιουνίου 1989).

Δεν είναι ούτε από γούστο, ούτε από επιλογή, ούτε ακόμα από κάποιον ιδιαίτερο σεβασμό για τα θαύματα της θεαματικής δημοκρατίας που οι γραφειοκράτες πρέπει να εισαγάγουν βιαστικά τις κύριες μεθόδους της. Και φυσικά δεν πρόκειται, σε αντίθεση με τις απαρχαιωμένες ή παραπλανητικές κατηγορίες υπό τις οποίες αυτή η διαδικασία παρουσιάζεται στις ειδήσεις, ούτε για μια “παλινόρθωση του καπιταλισμού” (που ήταν πάντα εκεί) ούτε για μια μετάβαση στην “κοινοβουλευτική δημοκρατία” (που δεν υπάρχει πλέον πουθενά), αλλά απλώς για μια απόπειρα να εγκαθιδρυθεί το σύνολο των συνθηκών της υποταγής, όπως αυτή επιτυγχάνεται εκεί όπου το ψέμα έχει μολύνει την ολότητα της ζωής. Γιατί “το να ζεις μέσα στο ψέμα” δεν σημαίνει απλώς, όπως υποστήριζε ο Βάτσλαβ Χάβελ⁹, να συνυπάρχεις με αυτό, να το ανέχεσαι σιωπηλά· αντιθέτως οι σύγχρονες εξουσίες, αυτές που βασίζονται στην εμπορευματική αφθονία, δεν αρκούνται σε μια τέτοια τυπική, παθητική αποδοχή. “Εκεί όπου δεν βασιλεύει, όπως στις γραφειοκρατικές χώρες, ο μονολιθισμός του ψεύδους, η αλήθεια εξαφανίζεται ακόμα πιο αποτελεσματικά επειδή δεν μπορεί να αναγνωριστεί ούτε καν εξ αντιδιαστολής” (*Abasourdir*). Το γεγονός και μόνο ότι τα άτομα μπορούν να συγκρίνουν το τεράστιο μέγεθος των ψεμάτων της προπαγάνδας με την πραγματικότητα που ζουν αφήνει στην αλήθεια ένα πεδίο που εδώ έχει καταστραφεί στον βαθμό που οι πραγματικότητες έχουν ουσιαστικά αλλοιωθεί για να προσομοιάσουν σε όσα έλεγε γι’ αυτές το θέαμα: “... η εντατικοποιημένη διείσδυση της εμπορευματικής

⁹ [ΣτΜ] Václav Havel (1978). *Moc bezmocných* (*The Power of the Powerless*).

παραγωγής αποσυνθέτει όλα αυτά που, στη ζωή των ατόμων, μπορούν να χρησιμεύσουν ως βάση για μια ανάκαμψη της πρακτικής κριτικής: γλώσσα, ήθη, αστικά πεδία, μνήμη, όλα αυτά που ήταν σαν μια βάση οπισθοφυλακής της επανάστασης μέσα στην εχεμύθεια του καθημερινού βιώματος υποβάλλονται μεθοδικά στα διασταυρούμενα πυρά της καταστροφής και της επαναφομοίωσης” (*Ιστορία δέκα χρόνων*).

Η κοινωνία που ο Ντεμπόρ περιγράφει ως αυτή του *ενοποιημένου θεαματικού*, και για την οποία δικαίως λέει ότι “όλοι όσοι φιλοδοξούν να κυβερνήσουν θέλουν να κυβερνήσουν ακριβώς αυτήν, με τις ίδιες μεθόδους”, δεν είναι τίποτα άλλο από την κοινωνία που διαμορφώνεται από την γραφειοκρατικοποίηση που πέτυχε, σε σχέση με την οποία η μετα-σταλινική γραφειοκρατία αναγνωρίζεται σήμερα ως φτωχός συγγενής, ως γραφειοκρατικοποίηση που απέτυχε. Όταν ο Γκορμπατσώφ [Gorbachev, Mikhail] λέει ότι “συνολικά, η κοινωνία γινόταν ολοένα λιγότερο κυβερνήσιμη”, ομολογεί απλώς ότι η αντίφαση μεταξύ της υποταγής που επιβάλλεται αστυνομικά και της οικονομικής αποτελεσματικότητας δεν μπορούσε πλέον να επιλυθεί μέσα στο πλαίσιο της υπάρχουσας γραφειοκρατικής κοινωνίας. Η επιτυχία της γραφειοκρατίας στο δικό της θεμελιώδες σχέδιο της εκβιομηχάνισης την φέρνει αναπόφευκτα αντιμέτωπη, λόγω του σχηματισμού μιας σύγχρονης κοινωνίας, αστεακής και τεχνικής, με νέες ανάγκες όσον αφορά τη διαχείριση και την καταστολή (και η κατάληξη με ασυντόνιστο τρόπο σε αυτό το στάδιο είναι άλλωστε αυτή που έκανε το “σοσιαλιστικό” στρατόπεδο να εκραγεί). Έχει ήδη τεθεί εδώ και πολύ και καιρό στη Ρωσία το πρόβλημα της προσαρμογής της κυριαρχίας στις συνθήκες της τεχνικο-οικονομικής ανάπτυξης με τον περιορισμό του κατασταλτικού ρόλου της ιδεολογίας και του άμεσα αστυνομικού εξαναγκασμού, προς όφελος μιας οικονομικά εμπλουτισμένης επιβίωσης. Δεν προκαλεί έκπληξη λοιπόν το γεγονός ότι βρίσκουμε, στο πλευρό της σημερινής γκορμπατσωφικής ηγεσίας, τους πρωταγωνιστές των μεταρρυθμιστικών προσπαθειών του παρελθόντος, είτε πρόκειται για τον οικονομολόγο Αμπέλ Αγκανμπεγκιάν [Abel Aganbegyan] είτε για την κοινωνιολόγο Τατιάνα Ζασλάφσκαγια [Tatyana Zaslavskaya] είτε για τους αντιφρονούντες Αντρέι Ζαχάρωφ [Andrei Sakharov] και Ρόι Μεντβέντεφ [Roy Medvedev], συγγραφείς μαζί με τον Β.Φ. Τουρτσίν [Valentin Turchin] μιας έκθεσης που απευθυνόταν το 1970 στους ηγέτες της χώρας¹⁰, και όπου παρουσιαζόταν επακριβώς το σημερινό πρόγραμμα της *περεστρόικα* (κείμενο που δημοσιεύτηκε στην *Le Monde*, στις 11 και 12 Απριλίου 1970, και αναπαράχθηκε από τον Μπαϊνάκ στο *Η Γκορμπατσωφική επανάσταση*, Παρίσι, 1988¹¹). Αυτό που δεν μπορούσε να υλοποιηθεί πριν από είκοσι χρόνια, καθώς οι άμεσες κατασταλτικές επιταγές, μαζί με το εξ αντιδιαστολής παράδειγμα των συνεπειών του τσεχικού

¹⁰ [ΣτΜ] Andrei Sakharov, Valentin Turchin, Roy Medvedev, (1970). *An open letter to the Soviet Leaders*. Survey: 160–170.

¹¹ [ΣτΜ] Jacques Baynac (1988). *La Révolution gorbatchévienne*.

γραφειοκρατικού ρεφορμισμού, υπερίσχυαν έναντι οποιασδήποτε άλλης άποψης, έχει καταστεί ξεκάθαρα μια ζωτική ανάγκη.

Η κίνηση της αλλοτριωμένης παγκόσμιας ιστορίας επαναφέρει έτσι τη γραφειοκρατία στην αρχική αλήθεια της ως “υποκατάστατο κυρίαρχης τάξης για την εμπορευματική οικονομία” (*Η Κοινωνία του Θεάματος*). Καθώς αναζητά τα μέσα της επιβίωσής της ως κρατική εξουσία, υποχρεώνεται να παραδεχτεί ότι δεν μπορεί πλέον να κυριαρχεί παρά μόνο για χάρη του εμπορεύματος, και μέσω αυτού. Αλλά αν φτάνει σήμερα σε μια τέτοια υποκειμενική διαύγεια, αυτό συμβαίνει επίσης επειδή η συγχώνευση της Οικονομίας και του Κράτους έχει δείξει αλλού τις τεράστιες δυνατότητες που πρόσφερε σε αυτές τις δύο άλλοτε αντιμαχόμενες δυνάμεις. “Το ζήτημα δεν είναι τόσο ότι η αστική τάξη δεν μπορεί πλέον να εκδηλώσει την παραμικρή ανεξαρτησία σε σχέση με το Κράτος, αλλά ότι δεν την χρειάζεται πια, καθώς η λογική του εμπορεύματος έχει γίνει εξολοκλήρου λογική του Κράτους” (*Ιστορία δέκα χρόνων*). Δεν προκαλεί έκπληξη λοιπόν το γεγονός ότι ένας μέσος γραφειοκράτης καταλαβαίνει, ή τουλάχιστον διαπιστώνει, ότι η αποσύνθεση όλων των κοινωνικών δεσμών μέσω του εμπορεύματος είναι, μαζί με την αφθονία των χειραγωγημένων αντιπροσωπεύσεων ως παραπλανητικό αντιστάθμισμά της, η ειρηνική εκπλήρωση εκείνου του οποίου το τρομοκρατικό ιδεώδες ήταν ο σταλινικός ολοκληρωτισμός. Όπως λέει κάποιος που πρόσκειται στον Γκορμπατσώφ, η αγορά, “οικονομικό θεμέλιο της δημοκρατίας”, κατέχει μια “ιδεολογική λειτουργία”: “Με τη στροφή του προς την αγορά, το άτομο και οι συλλογικότητες πραγματώνουν την ελευθερία της επιλογής τους” (Γιάκοβλεφ [Yakovlev, Alexander], όπως παρατίθεται από την *Le Monde*, 24 Ιουνίου 1989). Αν μεταφράσουμε τι σημαίνει “ελευθερία επιλογής” στο στόμα ενός γραφειοκράτη, καταλαβαίνουμε ότι η εξάλειψη κάθε ανθρώπινου αυθορμητισμού που ήταν, πέρα από τον απλό περιορισμό της ελευθερίας, ο απώτερος στόχος της ολοκληρωτικής κυριαρχίας, αυτή η εξάλειψη θα του φαινόταν ότι προσεγγίζεται καλύτερα, επειδή επιτυγχάνεται πιο ομαλά, μέσω της εμπορευματικής οροθέτησης των συμπεριφορών, με την ελευθερία των ψευδών θεαματικών επιλογών της, παρά μέσω του τρομοκρατικού βολονταρισμού της ιδεολογίας· γιατί η συγκέντρωση της απόφασης, που είναι ουσιαστικά εγγεγραμμένη στην τεχνολογία της σύγχρονης παραγωγής, εγγυάται στο εξής επαρκώς την απουσία περιεχομένου αυτής της “ελευθερίας επιλογής”.

Στις κοινωνίες όπου έχει αναπτυχθεί μέχρι τις τελευταίες συνέπειές της η θεαματική δημοκρατία, κύριο μέσο και ταυτόχρονα εμβληματικό προϊόν αυτής της ένωσης της λογικής του Κράτους ως μοναδικής δημόσιας αξίας και της λογικής του εμπορεύματος ως μοναδικής ιδιωτικής αξίας, μπορούμε εύκολα να αναγνωρίσουμε τα κύρια διακριτικά γνωρίσματα του “ολοκληρωτικού συστήματος” κυριαρχίας, με εξαίρεση τη μαζική τρομοκρατία, που είναι ασύμβατη με την απαιτούμενη ομαλότητα της οικονομικής διαχείρισης, και τη

δικτατορική προσωποποίηση της εξουσίας, που είναι ασύμβατη από την πλευρά της με την πολιτική διαχείριση της δημοκρατικής φαινομενικότητας. Αλλά αυτά τα δύο ελλείποντα γνωρίσματα είναι ακριβώς εκείνα που καθίστανται άχρηστα από την ίδια την επιτυχία όλων των άλλων. Χωρίς να υπεισεέλθουμε εδώ σε λεπτομέρειες (καθώς ο πρώτος τόμος της *ΕτΒ* ήταν κατά κύριο λόγο αφιερωμένος σε μια τέτοια λεπτομερή περιγραφή), αρκεί να παραθέσουμε, αφήνοντας στον αναγνώστη τη φροντίδα να κάνει την εκάστοτε εφαρμογή στις πραγματικότητες που γνωρίζει: την καταστροφή της μνήμης και της γλώσσας με σκοπό την κατάργηση κάθε κριτηρίου αλήθειας· την κατασκευή ενός επίπλαστου κόσμου (“Μεταξύ της ζωής και του ζώντος εισχωρεί μια ολοένα συμπαγέστερη οθόνη. Κάτι παρεμβάλλεται συνεχώς που σας κρύβει την πραγματικότητα, την παραποιεί και την καθιστά άγευστη. Οι άνθρωποι ζουν, ενεργούν μέσω ενός διαμεσολαβητή” (Πιέρ Ερμπάρ, *Στην Ε.Σ.Σ.Δ. - 1936*)¹² με την *rokazukha*, “αυτήν την καθημερινή θεαματική σκηνοθεσία που είναι τόσο χαρακτηριστική της καθημερινής ζωής των σοβιετικών”, και για την οποία ο Βλαντίμιρ Μπουκόφσκι [Vladimir Boukonvsky] πίστευε πως μπορούσε να λέει ότι δεν της αντιστοιχούσε “καμία γαλλική λέξη” (πρόλογος στο Βίκτορ Σουβάροφ, *Οι απελευθερωτές*, 1982)¹³· τη συστηματική εξάλειψη της ικανότητας και της εμπειρογνωμοσύνης, προκειμένου να διασφαλιστεί η προώθηση της δουλικότητας, και να επιλέγεται αδιακρίτως σε οποιαδήποτε θέση κάποιος στον οποίο ένας ειδικός “επαγγελματισμός” επιτρέπει, όπως επισημάνθηκε στην Ουγγαρία, να “μετατρέπεται, από τη μια μέρα στην άλλη, από στρατηγός σε διευθυντή εκδοτικού οίκου, από αστυνομικός των μυστικών υπηρεσιών σε εστέτ, ή –προς την αντίθετη κατεύθυνση– από δημοσιογράφος σε συνταγματάρχη, από επίσκοπος σε υπουργό Εξωτερικών υποθέσεων ή σε ιδεολογικό διευθυντή του ραδιοφώνου” (Γ. Κόνραντ και Ι. Σελένι, *Η πορεία των διανοουμένων προς την ταξική εξουσία*, 1979)¹⁴· την εξαφάνιση κάθε ομαδικής αλληλεγγύης προς όφελος της προσχώρησης στην “πορεία της Ιστορίας”, εκείνης της οποίας τον νόμο διακηρύττουν επιστημονικά οι ειδικοί της εξουσίας μεταδίδοντας “με επισημότητα στατιστικές επιμελώς ανεξέλεγκτες, αν όχι παραποιημένες, σε συναθροίσεις υπάκουων αξιωματούχων” (Κώστας Παπαϊωάννου, *Η Ψυχρή ιδεολογία*, 1967)· και τέλος την αορατότητα των θεσμών της πραγματικής εξουσίας, των κέντρων λήψης των αποφάσεων της όπως και των δικτύων εκτέλεσής τους, που καθιστά ολόκληρη τη σύγχρονη κοινωνία αυτόν τον “γρίφο τυλιγμένο από μυστήριο, στο εσωτερικό ενός αινίγματος” που ο Τσώρτσιλ έβλεπε στη σταλινική Ρωσία.

Στον αντιστραμμένο κόσμο του γραφειοκρατικού ολοκληρωτισμού, από τη στιγμή που ξεπεράστηκε το στάδιο της “πρωταρχικής σοσιαλιστικής

¹² [ΣτΜ] Pierre Herbart (1937). *En U.R.S.S., 1936*.

¹³ [ΣτΜ] Victor Souvarov (1982). *Les Libérateurs: l' Armée rouge vue de l'intérieur*.

¹⁴ [ΣτΜ] György Konrád, Iván Szelenyi (1979). *The Intellectuals on the Road to Class Power: A Sociological Study of the Role of the Intelligentsia in Socialism*.

συσσώρευσης”, δεν ήταν τόσο η καθυστέρηση της παραγωγής αυτή που είχε ως ιδεολογικό συμπλήρωμά της τον διακηρυσσόμενο εργατισμό και εξισωτισμό όσο η επίσημη μυθοπλασία της “ενότητας ολόκληρου του λαού” της οποίας η διατήρηση επέβαλλε, μαζί με μια ορισμένη ισότητα της φτώχειας μεταξύ όλων εκείνων που δεν ανήκαν στη νομενκλατούρα (η οποία έπρεπε και η ίδια να αποκρύβει όσο ήταν δυνατό τα προνόμιά της), τη στασιμότητα της οικονομίας σε ένα δεδομένο στάδιο της βιομηχανικής παραγωγής, και τη διατήρηση των αντίστοιχων τεχνικών. Εκεί βρίσκεται η ρίζα της ενδημικής σύγκρουσης ανάμεσα στην ιδρυτική πολιτική γραφειοκρατία του συστήματος (το κόμμα, τους ιδεολόγους του και τους αστυνομικούς του) και τη διαχειριστική γραφειοκρατία που τείνει να μεγαθύνεται με την οικονομική ανάπτυξη (τεχνοκράτες, διευθυντές και διανοούμενους)· μιας σύγκρουσης που συχνά επικαλύπτεται από την κοινότοπη σύγκρουση μεταξύ των γενεών, μεταξύ απολιθωμένων γερόντων και νεότερων στελεχών, που ενστερνίζονται κάθε πρόοδο της αμερικανοποίησης. Η πολιτική γραφειοκρατία, που θεμελιώνει την εκ μέρους της οικειοποίηση της κοινωνίας στην ολοκληρωτική ιδεολογία της περί κοινωνικής ενότητας, και στην αστυνομική υλοποίηση αυτού του ψεύδους, ήταν υποχρεωμένη να αρνείται όχι μόνο τη δική της ύπαρξη ως κυρίαρχης τάξης, αλλά επίσης όλους τους διαχωρισμούς και τις εξειδικεύσεις που αναπτύχθηκαν με τη σύγχρονη παραγωγή και την τεχνολογία της: η απόλυτη και αναμφισβήτητη αυθεντία των ιδιοκτητών του προλεταριάτου που μεταμφιέζονταν σε “εργατική τάξη στην εξουσία” δεν μπορούσε να ανεχθεί δίπλα της καμία ιδιαίτερη αυθεντία (βλ. Κώστας Παπαϊωάννου, *ό.π.*). Έτσι ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος και η μετέπειτα ανοικοδόμηση δεν είχαν στην Ε.Σ.Σ.Δ., σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στις Ηνωμένες Πολιτείες, στη Γερμανία και στην Ιαπωνία, “τεχνολογικές επιπτώσεις”, και η βιομηχανία ανασυγκροτήθηκε ουσιαστικά με βάση τις προπολεμικές τεχνολογίες. Όσο για τη μετέπειτα απόπειρα να περιοριστεί στον στρατιωτικό τομέα η τεχνολογική ανανέωση, διατηρώντας οπουδήποτε αλλού τις βιομηχανικές βάσεις της γραφειοκρατικής εξουσίας και της εργατίστικης ιδεολογίας της (απόπειρα στην οποία ο Καστοριάδης είχε θεμελιώσει την ανόητη θεωρία του περί “στρατοκρατίας”), δεν ήταν παρά μια τελευταία βολονταριστική προσπάθεια να αναιρεθεί αυτό που οι μεταρρυθμιστές εκπρόσωποι της διαχειριστικής γραφειοκρατίας ήδη από το 1970 είχαν αποκαλέσει “άμεσο δεσμό που υπάρχει μεταξύ του προβλήματος της τεχνικο-οικονομικής προόδου και των επιστημονικών μεθόδων διοίκησης, και εκείνου της ελευθερίας της πληροφόρησης, της δημοσιότητας (*γκλάσνοστ*) και του πνεύματος ανταγωνισμού” (Ζαχάρωφ, Τουρτσίν, Μεντβέντεφ, *ό.π.*). Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με ένα πολύ *πολωνικό* σενάριο, ήταν τελικά ο Αντρόποφ [Andropov, Yuri], δεσμοφύλακας-προστάτης του Ζαχάρωφ και οργανωτής της καταστολής εναντίον των αντιφρονούντων διανοουμένων, αυτός που προώθησε τον Γκρομπατσώφ και προετοίμασε την εφαρμογή του μεταρρυθμιστικού προγράμματος.

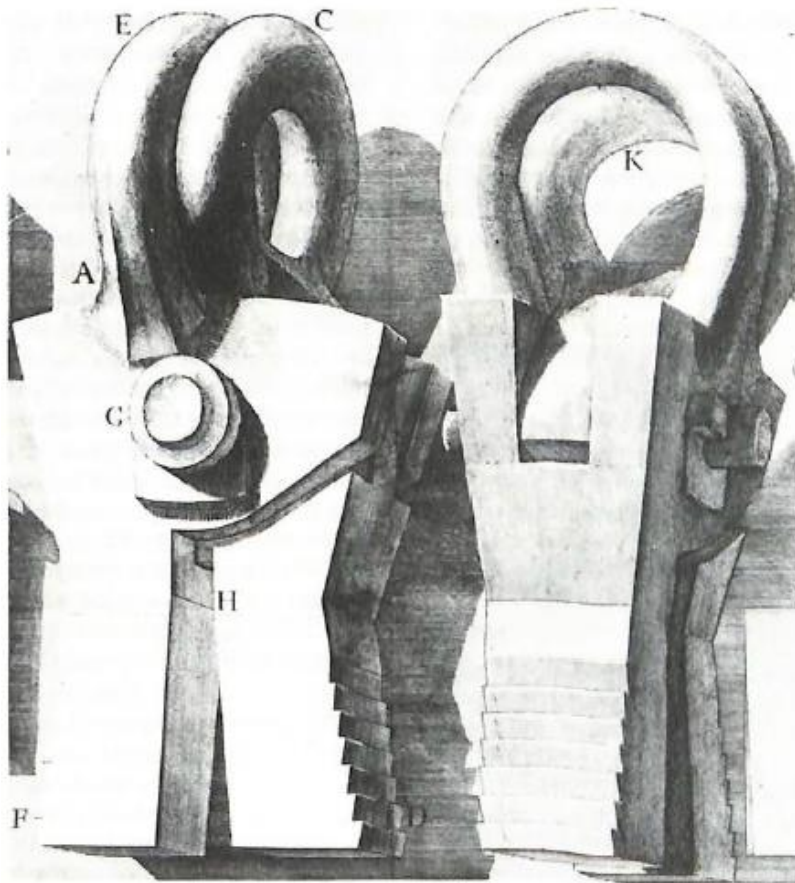
Ο γραφειοκρατικός ρεφορμισμός απαιτεί προφανώς μια ενεργή συμμετοχή του πληθυσμού, δηλαδή τη συμμετοχή του στην ίδια του την εκμετάλλευση, που είναι απαραίτητη για έναν ανανεωμένο οικονομικό δυναμισμό. Σύμφωνα με το πρόγραμμα που διατυπώθηκε από τη Ζασλάφσκαγια, “πρέπει να δώσουμε στους ανθρώπους τη δυνατότητα να είναι ενεργοί... Δεν πρέπει σε αυτούς να βλέπουμε “εργασιακούς πόρους”, αλλά δημιουργικές προσωπικότητες, υπεύθυνους πολίτες...” (*Izvestia* της 18^{ης} Απριλίου 1986, όπως παρατίθεται από τον Ζ.Μ. Σωβιέ, *Ε.Σ.Σ.Δ., μια κοινωνία σε κίνηση*, 1988)¹⁵. Με την ανθρωπιστική αοριστία του, ένα τέτοιο πρόγραμμα εκφράζει πρωτίστως τα συμφέροντα και τις “δημιουργικές” φιλοδοξίες της τεχνικής και πολιτιστικής διάνοησης, όλων αυτών των πληθωρικών λακέδων της οικονομίας που καταδικάζονταν από τους ιδιοκτήτες της ιδεολογίας να φυτοζωούν, και που έβλεπαν ζηλόφθονα τον *θρίαμβο της υποταγής* που εκθειάζεται καθημερινά εκεί όπου το εμπόρευμα κυριαρχεί αμέριστα. Αυτά τα συμφέροντα έπρεπε βέβαια να τα μεταμφιέσει ο ρεφορμισμός σε συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας, αλλά, βασιζόμενος στην αδυναμία των ανθρώπων να φροντίσουν για τις δικές τους υποθέσεις, θεωρούσε απλώς, μέσω αυτής της επίσημης επίκλησης μιας μεγάλης αδρανούς μάζας, ότι θα τρομάξει τους προνομιούχους που ήταν ενσωματωμένοι στη *νομενκλατούρα*. Στην πραγματικότητα, η επίπλαστη ομοφωνία των ανταγωνιστικών τάξεων, που ήθελε να δημιουργήσει ο γκορμπατσωφισμός γύρω από τον εαυτό του, ή της οποίας την εικόνα ήθελε τουλάχιστον να χειραγωγήσει προς όφελός του, υλοποιήθηκε πρωτίστως *εναντίον του*, μέσω των εθνικιστικών κινημάτων των οποίων οι διεκδικήσεις παρέχουν παραπλανητικά στους εκμεταλλευόμενους των εμπλεκόμενων περιοχών ένα *προκατασκευασμένο* σχέδιο χειραφέτησης που θα τους απάλλασσε από την ανάγκη να το συγκροτήσουν οι ίδιοι με την παγκόσμια εμβέλεια του, αλλά παραμένουν απαράδεκτες για τον αυστηρά ρωσικό κρατικό συγκεντρωτισμό.

Ωστόσο, σε όλες τις χώρες όπου η κατάρρευση του παλιού γραφειοκρατικού μονοπωλίου της αντιπροσώπευσης μπορεί ακόμα να παρουσιάζεται ως χειραφέτηση, ως “εκδημοκρατισμός”, η διείσδυση της υποταγής μέσω του εμπορεύματος και των *εσωτερικευμένων ουκάζιών* του είναι μια εισβολή που βρίσκει συνεταιίρους σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής ιεραρχίας. Οι ελπίδες των ανανεωτών γραφειοκρατών βασίζονται επομένως σε αυτή την υπόθεση: ότι η θεαματική οροθέτηση, που μέχρι τώρα ήταν παρούσα μόνο μέσω της μετάδοσης, έχει ήδη μολύνει τις συμπεριφορές αρκετά ώστε η μεσοβασιλεία μεταξύ του ιδεολογικού απολυταρχισμού και του άνευ ιδεών σχετικισμού της εμπορευματικής ισοδυναμίας να μην αποτελέσει το ρήγμα μέσα από το οποίο θα εισβάλει ορμητικά η ιστορική δραστηριότητα, η πρακτική της πραγματικής δημοκρατίας και η ευφυΐα της. Ζητάνε έτσι από τους ανθρώπους να δειχθούν αντάξιοι της δημοκρατίας που τους υπόσχονται προκαταβάλλοντας σε αυτήν την παθητικότητά τους. Είναι προφανώς πολλά αυτά που προσδοκούνται από

¹⁵ [ΣτΜ] Jean-Marie Chauvier (1988). *URSS: Une société en mouvement*.

την ικανότητα υποταγής πληθυσμών στους οποίους η γραφειοκρατία δεν μπορεί ακόμα να προσφέρει παρά μόνο την υπόσχεση, με την εκπλήρωση να αναβάλλεται διαρκώς, υλικών αγαθών των οποίων η απουσία δεν τους απαλλάσσει καν από τις βλάβες που σχετίζονται αλλού με την αφθονία τους. Έτσι μπορούμε να πούμε ότι ο δηλητηριασμένος πυρήνας συνοψίζει εκ των προτέρων τον επερχόμενο άγευστο καρπό, και θέτει τις βάσεις μιας κριτικής της οικονομίας στην οποία δεν μπορεί να αντιταχθεί η εικόνα καμίας υποτιθέμενης επιτυχίας, καθώς επιπλέον, στη βανασότητα των καταχρήσεων, προστίθεται τώρα η απογοήτευση της θεραπείας.

Η ευκαιρία για μια ριζική κριτική της οικονομίας παρουσιάζεται μάταια, όπως βλέπουμε σχεδόν παντού, εφόσον η συλλογική ικανότητα για την αξιοποίησή της έχει χαθεί, και δεν έχει ανακτηθεί ακόμα. Στην Ε.Σ.Σ.Δ. αντιθέτως το ενδεδειγμένο ενδιαφέρον όλων των παραγόντων του κοινωνικού ελέγχου, κοινωνιολόγων και άλλων που σχετίζονται με τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, για μια “κοινή γνώμη” που αναλαμβάνουν να “διαμορφώσουν”, για μια “κοινωνία των πολιτών” που προσφέρονται να “απεικονίσουν”, θα ήταν αρκετό για να δείξει, ακόμα και αν δεν είχαμε άλλες αποδείξεις, ότι υπάρχει με όλες τις επαναστατικές δυνατότητές της μια συλλογική συνείδηση ανεξάρτητη από τα δίκτυα πληροφόρησης της εξουσίας. Δεν έχει συνεκτική κριτική γλώσσα, είναι ανοργάνωτη και εύθραυστη, αλλά είναι αυτή που επιδιώκουν να αναισθητοποιήσουν θέτοντας σε εφαρμογή όσο το δυνατόν πιο γρήγορα την οροθέτηση της κοινωνίας διά των μέσων μαζικής ενημέρωσης, αυτή την “ομαδική τηλεοπτική θεραπεία” για την οποία μιλούσε ένας δημοσιογράφος ευνοϊκά διακεείμενος προς τον γκορμποτσωφικό ρεφορμισμό (Μπερνάρ Γκετά [Bernard Guetta], *Le Monde*, 3 Ιουνίου 1989) επ’ ευκαιρία της τηλεοπτικής αναμετάδοσης των συνεδριάσεων του Κογκρέσου. Η επέκταση της συσκοτίσης μέσω του παντελώς ασυνάρτητου ψεύδους αποτελεί προφανώς ένα συμπλήρωμα και μια αναγκαία στιγμή της τελειοποίησης του κρατικού μυστικού, όπως έδειξαν ακόμα και στους πιο αφελείς οπαδούς του “εκδημοκρατισμού” τα νέα κατασταλτικά μέτρα ενάντια στην αποκάλυψη πληροφοριών που παραβιάζουν το πυρηνικό απόρρητο, όπως και ενάντια στα “γραπτά που επιχειρούν να δυσφημίσουν την εξουσία”. Κάτι που οδήγησε ένα πρόσωπο τόσο μετριοπαθές όσο η Έλενα Μπόνερ [Yelena Bonner] να δηλώσει: «Γιατί λοιπόν μιλάμε για “διαφάνεια”; Η “διαφάνεια” σ’ εμάς δεν αφορά παρά μόνο το παρελθόν...». Αλλά ισχύει παντού, και πρώτα απ’ όλα εδώ, ότι ο υπολογισμός του χρόνου κατάψυξης της αλήθειας έχει ενσωματωθεί στις τεχνικές κατασκευής πληροφοριών.

Καθώς η γραφειοκρατική κυριαρχία αναλαμβάνει να πετύχει, με μια ιεραρχικά διαφοροποιημένη κατανάλωση, τη διαδοχή της αστυνομικά επιβεβλημένης εξατομίκευσης που εγγυόταν τη διαίωνιση της ψευδούς ενότητας από την απομόνωση που παράγεται και εξοπλίζεται από το σύγχρονο εμπόρευμα και την τεχνολογία του, διατρέχει τον κίνδυνο να δει τους εκμεταλλευόμενους να δημιουργούν πολύ γρήγορα, με βάση τις κοινές συνθήκες που εξακολουθούν να τους συνενώνουν, εκείνη την ενεργή κοινότητα, εκείνο το πρακτικό πεδίο της συνείδησης που οι πολωνοί εργάτες είχαν κατακτήσει υποδειγματικά το 1980. Αυτό είναι που ξεκίνησε πράγματι με τους πρόσφατους εργατικούς αγώνες στην Ε.Σ.Σ.Δ., οι οποίοι δείχνουν ότι επενεργεί μια σωρευτική διαδικασία πολωνικού τύπου, και ότι η επιθετική φάση του γκορμπατσωφισμού, όπου μόνο αυτός είχε την πρωτοβουλία, έχει ήδη τελειώσει. Η αφήγηση ενός άμεσου μάρτυρα της απεργίας των ανθρακωρύχων του Ντονμπάς [Donbass], τον Ιούλιο του 1989, λέει γι' αυτή περισσότερα απ' όλα τα σχόλια: «Για πέντε ημέρες, στο Ντονέτσκ [Donetzsk], η εξουσία ανήκε στους ανθρακωρύχους... Η πρόσβαση στην πλατεία ήταν διαθέσιμη για τους ανθρώπους με ρούχα εργασίας... Στην πλατεία παιζόταν το μεγάλο ιστορικό δράμα του Ντονμπάς. Οι ηγέτες έβγαιναν από τις μάζες, ανέβαιναν, έπεφταν, ορίζονταν άλλοι. Η πλατεία ήταν για τους ανθρακωρύχους μια βέτσε [vetcha] (λαϊκή συνέλευση στην παλιά Ρωσία – σημείωση της ΕτΒ). Το ψέμα κατέκλυζε τις εφημερίδες, στην τηλεόραση προβαλλόταν εμμονικά. Μόνο στην πλατεία βρισκόταν η αλήθεια... Όλο το

συγκρότημα παραγωγής άνθρακα του Ντονέτσκ είχε σταματήσει να λειτουργεί με εξαίρεση τις γεωτρήσεις της Ντομπροπόλιε [Dobropolye]. Σε όλο το Ντομπράτσκ, και όχι μόνο στο Ντονέτσκ, αυτό περιλάμβανε 92 ορυχεία και περίπου 500.000 ανθρώπους... Τη νύχτα της 21^{ης} προς 22 Ιουλίου ξεκίνησε η ανάγνωση του πρώτου σχεδίου του πρωτοκόλλου συμφωνίας. Απορρίφθηκε από την πλατεία. Η επιτροπή [του υπουργικού συμβουλίου της Ε.Σ.Σ.Δ. – ΣΤΜ] επέστρεψε για να την βελτιώσει. Σχεδόν τέσσερις μέρες πέρασαν για να αποσαφηνιστούν οι όροι της συμφωνίας. Το πρωί, μια νέα εκδοχή απορρίφθηκε και πάλι από τους ανθρακωρύχους... Οι ομιλητές διαδέχονταν ασταμάτητα ο ένας τον άλλον. Η ένταση αυξανόταν στην πλατεία. Αυτή δεν πίστευε πια κανέναν. Ήξερε ότι ακόμα και η απεργιακή επιτροπή, αντί να υποστηρίζει τους απεργούς, μπορούσε να χειραγωγηθεί· ήξερε ότι όλος ο γραφειοκρατικός μηχανισμός ορθωνόταν εναντίον της· και ήταν έτοιμη να υπερασπιστεί τον εαυτό της. Ήθελε εγγυήσεις... Ακούγονταν ακόμα και αναφωνήσεις όπως: “Ας έρθει να γίνει εδώ η σύνοδος του ανώτατου σοβιέτ!”» (Ε.Ν. Ρατνίκοβα [E.N. Ratnikova], πληροφοριακό δελτίο της SMOT¹⁶, Ιούλιος 1989.) Ο συντάκτης αυτής της έκθεσης αναφέρει επίσης τον κύριο παράγοντα που εμπόδιζε “τους ανθρακωρύχους να συνειδητοποιήσουν πλήρως την πολιτική τους δύναμη”: την καχυποψία που είχε οξυνθεί μέχρι το σημείο παραλογισμού απέναντι στους ελιγμούς και τις προβοκάτσες, και που, χρησιμοποιούμενη επιδέξια από τους γραφειοκράτες, ματαίωσε την οργάνωση συνδέσμων με τους εργαζόμενους άλλων πόλεων. Αλλά αυτό το κίνημα που, μαζί με άλλα, άρχισε να επανουικειοποιείται το πρακτικό περιεχόμενο του όρου σοβιέτ, και ενώπιον του οποίου πολλοί υπουργοί αναγκάστηκαν να έρθουν να ταπεινωθούν, εκφράζει ένα κακό ενάντια στο οποίο καμία “ομαδική τηλεοπτική θεραπεία” δεν θα μπορέσει να είναι αρκετή: απαιτείται ήδη η προσφυγή στις δολοφονίες, όπως εκείνη του επικεφαλής της απεργιακής επιτροπής του Ζβέρεβο [Zverev], στις 18 Οκτωβρίου.

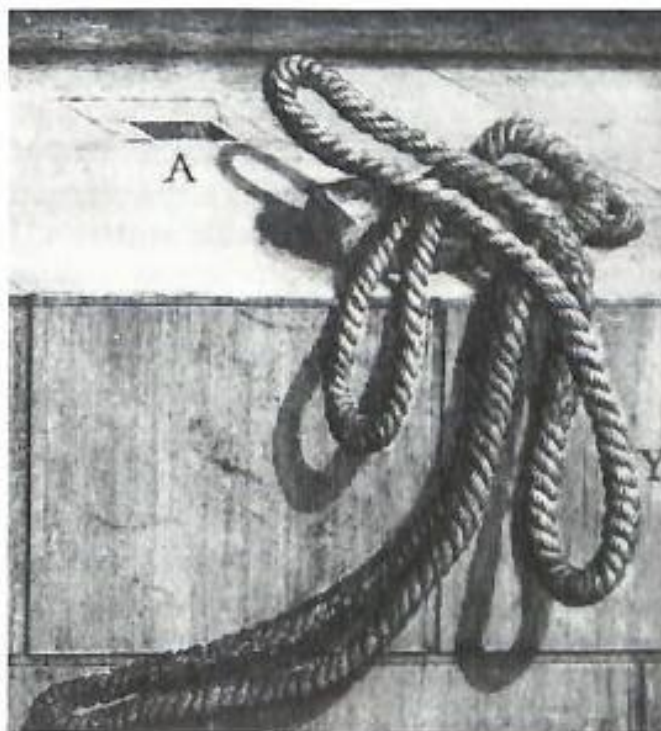
Ο συνδυασμός της απόρριψης του μέλλοντος που υπόσχεται ένα παρόν κατακλυσμένο από βλάβες όλων των ειδών, και της ύπαρξης μιας συλλογικής συνείδησης που δεν έχει αναισθητοποιηθεί ακόμα από το θέαμα, αυτός ο συνδυασμός δημιουργεί εκ νέου σε μια εντελώς διαφορετική κλίμακα, στις περισσότερες γραφειοκρατικές χώρες, τις επαναστατικές δυνατότητες που ανέκυψαν στη δυτική Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του εξήντα. «Στο κίνημα του Μάη, η κοινωνική κριτική των νέων συνθηκών του σύγχρονου καπιταλισμού είχε συναντηθεί, χάρη στη συνεκτική πρακτική των φορέων της, με την ανατροπή αυτών των συνθηκών από την αυτόνομη δράση του προλεταριάτου. Αλλά αυτές οι δύο συμπληρωματικές πτυχές δεν ενοποιήθηκαν σε διαρκή βάση: ήταν ταυτόχρονα παρούσες, συνδέθηκαν με την επικοινωνία διαμέσου των πράξεων που εδραίωσε η επαναστατική στιγμή, αλλά ήταν ακόμα πολύ

¹⁶ [ΣΤΜ] SMOT: Svobodnoye Mezhproufessional'noye Ob'yedineniye Trudyashchikhsya (Ελεύθερη Διεπαγγελματική Ένωση Εργαζομένων).

διαχωρισμένες, καθώς οι συνδικαλιστικές γραφειοκρατίες είχαν καταφέρει ουσιαστικά να απομονώσουν τους εργαζόμενους μέσα στα εργοστάσια. Η πρόκληση της εποχής που άρχιζε τότε ήταν η εκπλήρωση όσων είχαν παραμείνει σε αναστολή τον μήνα του Μάη, η οικειοποίηση από το πραγματικό κίνημα της “δικής του άγνωστης θεωρίας”.» (Ιστορία δέκα χρόνων.) Στο Ανατολικό μέτωπο ενός κοινωνικού πολέμου που εδώ έχει προς στιγμήν αμβλυνθεί, πολλά θα εξαρτηθούν επίσης από όσα θα αναλάβουν να κάνουν οι αντιγραφειοκρατικές ομάδες για να αποσαφηνίσουν, σε μια διαδικασία όπου όλοι μιλάνε για δημοκρατία, ένα πρόγραμμα στο ύψος των περιστάσεων, δηλαδή από όσα μπορούν να κάνουν οι εργαζόμενοι όπως και από όσα είναι υποχρεωμένοι να κάνουν οι γραφειοκράτες. Ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν θα μπορούσε να προσδιοριστεί σε σχέση με το θέατρο σκιών των ενδογραφειοκρατικών διαμαχών. Πρέπει να αναγνωρίσει στην εξουσία των προλεταριακών συνελεύσεων, εκεί όπου “βρίσκεται η αλήθεια”, τη μόνη αληθινή δημοκρατία, γιατί μόνο αυτές μπορούν να μεριμνήσουν για όλα τα προβλήματα της κοινωνίας, και να τα επιλύσουν πραγματικά. Όταν οι ανθρακωρύχοι του Ντόνμπας απαιτούν, για τις διακοπές των παιδιών τους που είναι αναγκασμένα να μεγαλώνουν σε ένα ιδιαίτερα μολυσμένο περιβάλλον, να χρησιμοποιούν τις “ντάτσες” των επιχειρήσεων, δηλαδή απαιτούν τη γαλήνη και την ησυχία που επιφυλάσσονται στους προνομιούχους, αναζωογονούν το παλιό πρόγραμμα απαλλοτρίωσης της κοινωνικής επανάστασης, και αρχίζουν ταυτόχρονα να υποδεικνύουν τα ελάχιστα καθήκοντα που ορίζουν παγκοσμίως μια επαναστατική εξουσία των συνελεύσεων.

Για τους εκμεταλλεζόμενους στους οποίους η ακινησία του συστήματος εξασφάλιζε σχετικά σταθερές συνθήκες επιβίωσης, οι συνέπειες της μεταρρύθμισης της οικονομίας, που είναι απαραίτητη για την ένταξη της στην παγκόσμια αγορά, είναι εύκολο να προβλεφθούν: αυξημένες μισθολογικές διαφορές, απολύσεις, αυξήσεις τιμών. Η αντίστασή τους σε αυτές τις “προόδους” αποτελεί το κύριο εμπόδιο για την υλοποίηση του γκορμπατσωφικού προγράμματος (αναβολή της μεταρρύθμισης των τιμών τον Ιανουάριο του 1989), αλλά οι απειλούμενοι με απόσυρση απaráτσεικ που επιχειρούν να φλερτάρουν με τη δυσαρέσκεια των εργατών για να σώσουν τις θέσεις τους δεν έχουν καμία πιθανότητα να υποστηριχθούν. Αντιθέτως, οι ρεφορμιστές θα προωθήσουν τον σχηματισμό μιας συνδικαλιστικής αντιπροσώπευσης βαλεσικού τύπου, και αυτή η απόπειρα μπορεί από την πλευρά της να στεφθεί με επιτυχία. Οι γκορμπατσωφικοί ανέλαβαν τον έλεγχο του μηχανισμού μέσω ενός πολύ σύγχρονου πολέμου ελιγμών, που αποσταθεροποίησε πλήρως τη λεγόμενη συντηρητική *νομενκλατούρα*, και μόνο μια έκδηλη αποτυχία της κυρίαρχης ομάδας όσον αφορά την καταστολή της αναταραχής (που προς το παρόν είναι ακόμα κυρίως εθνικιστική) θα μπορούσε να ανοίξει τον δρόμο σε μια αυταρχική αντίδραση, πιθανότατα καθοδηγούμενη από τον στρατό. Αλλά ο Γκορμπατσώφ, έχοντας επίγνωση του κινδύνου, προσπαθεί να δείξει ότι δεν θα

παραχωρήσει σε κανέναν το έργο της σφαγής κάθε φορά που είναι απαραίτητο. (Η απόδοση της σφαγής της Τιφλίδας, τον Απρίλιο, σε μια πρωτοβουλία ανεξάρτητη από την ηγεσία, δείχνει απλώς ότι αυτή γνωρίζει άριστα πλέον πώς να διαχειριστεί τη σύγχυση, όπου το απίθανο πρέπει να καταλάβει τη σκηνή για όσο χρόνο είναι ακριβώς αρκετός ώστε η αλήθεια να αμβλυνθεί καταλλήλως, να παραποιηθεί, από την “επιτροπή έρευνας” που έχει οριστεί γι’ αυτόν τον σκοπό.)

Συσσώρευση βλαβών που τροφοδοτούν παντού την αμφισβήτηση, φυγόκεντρες δυνάμεις των μη ρωσικών εθνικισμών, καθολική και οριστική απαξίωση της ιδεολογίας, κατάρρευση της οικονομίας, εργατική απειθαρχία και γενικευμένη δυσαρέσκεια: αυτές οι πολλαπλές πτυχές μιας όντως πραγματικής αποσύνθεσης της γραφειοκρατικής κοινωνίας δεν αρκούν ωστόσο, αν δεν έρθει να βάλει τάξη ένα επαναστατικό κίνημα, για να καταδικάσουν σε αποτυχία την απόπειρα *μετάλλαξης* της κυρίαρχης τάξης που διεξάγεται υπό την ηγεσία του Γκορμπατσώφ. Η επιτυχία της σε κάθε περίπτωση δεν θα μπορούσε παρά να είναι πολύ σχετική: σίγουρα δεν θα είναι η δημιουργία μιας ευημερούσας και ειρηνικής Ολλανδίας στην κλίμακα μιας ηπείρου, αλλά μάλλον εκείνη μιας άτυπης ζώνης θεσμοθετημένου χάους, που θα ενσωματωθεί σταδιακά στην παγκόσμια αγορά μέσω της ιδιαίτερης ανάπτυξης των πρώην χωρών-δορυφόρων και των περιοχών που θα ανοίγονται στις ξένες επενδύσεις (ο Αγκανμπεγκιάν πρότεινε πρόσφατα να ανοίξει ολόκληρη η Αρμενία στα δυτικά κεφάλαια), μια βαθμίδα της Ευρώπης όπου θα συνυπάρχουν, κατ’ εικόνα αυτού του τρίτου κόσμου που έχει γίνει σχεδόν παντού ο κόσμος, αναπτυγμένοι πόλοι και ένα γενικό φόντο εκσυγχρονισμένης αθλιότητας. Αλλά στην πραγματικότητα ισχύει σε παγκόσμιο επίπεδο ότι η κυριαρχία έχει πάψει να

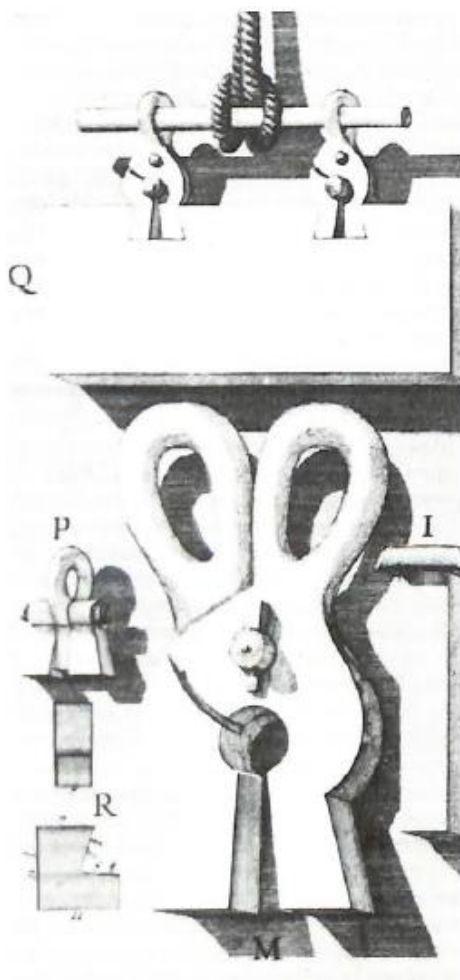
πιστεύει στην επιτυχία κάποιου είδους σταθερής και “αρμονικής” τάξης: αρκείται να βασιλεύει σε μια βαρβαρότητα κοινωνικής αποσύνθεσης την οποία δεν χρειάζεται να κυβερνά για να την καθιστά επικερδή. Η νεογραφειοκρατία έχει καταλάβει αυτό το μάθημα του πιο προηγμένου θεάματος, και εμπνέεται από αυτό θέτοντας τον εαυτό της με αδιατάρακτη ηρεμία στη μέση μιας καταστροφής με την οποία επιδιώκει να εξοικειώσει τον πληθυσμό σαν να αποτελεί μια φυσιολογική ζωή. Οι γκορμπατσωφικοί δεν ξέρουν πού πηγαίνουν, αλλά είναι σύγχρονοι ηγέτες ως προς το ότι έχουν καταλάβει πως δεν χρειάζεται να το ξέρουν: η εμπέδωση στους πάντες της ιδέας ότι μια ακαταμάχητη κίνηση έχει αρχίσει, την οποία κανένας δεν μπορεί πραγματικά να ελέγξει, αλλά της οποίας τη διεύθυνση είναι καλύτερο σε τελική ανάλυση να αφήσουμε σε εκείνους που την ξεκίνησαν, ιδού τι θα ήταν γι’ αυτούς μια επαρκής νίκη. Όταν οι αρχαιο-γραφειοκράτες αντίπαλοι του Γκορμπατσώφ συγκρίνουν την *περεστρόικα* του με ένα αεροπλάνο που θα ξεκινούσε την πτήση του χωρίς να ξέρει αν υπάρχει διάδρομος προσγείωσης κατά την άφιξη, αναγνωρίζουν έτσι ως προς τι αυτή φέρει το σημάδι της εποχής μας, και ως προς τι οι ίδιοι, που βλέπουν εκεί μια αδυναμία, δεν ανήκουν στην εποχή τους. Σήμερα, για όλες τις άρχουσες τάξεις, η ενίσχυση του ελέγχου επί της κοινωνίας συναρτάται με την απώλεια του ελέγχου, και της ίδιας της φιλοδοξίας του ελέγχου, επί του ιστορικού μέλλοντος. Μόνο σε αυτό το επίπεδο μπορούμε να μιλήσουμε για αποτυχία, αλλά πρόκειται για μια αποτυχία της ανθρώπινης ιστορίας συνολικά, της οποίας τον κίνδυνο αποδέχονται χωρίς δισταγμό οι διευθύνοντες για να προπορευτούν έναντι των φιλοδοξιών μιας επαναστατικής αλλαγής.

Αν η θεωρία του ενοποιημένου θεαματικού, που προτάθηκε από τον Ντεμπόρ στα *Σχόλιά* του, αποδεικνύεται πολύ χρήσιμη για να γίνει κατανοητή η γενική ιστορική σημασία της διαδοχής που βρίσκεται σήμερα σε εξέλιξη στη γραφειοκρατική κυριαρχία, καθώς και όσα αποτελούν ήδη τον τρόπο λειτουργίας της, αυτό δεν σημαίνει προφανώς ότι υπάρχει εκεί κάποιο είδος γραμμικού και εγγυημένου “νοήματος της ιστορίας”, αλλά μάλλον ο παραλογισμός μιας διαιωνιζόμενης προϊστορίας, που θα περιπλεχθεί ακόμα περισσότερο. Προς το παρόν, οι κοινωνικές δυνάμεις (κυρίως η εκσυγχρονιστική γραφειοκρατία και το προλεταριάτο) μεταξύ των οποίων θα παιχτεί η συνέχεια της διαδικασίας δεν έχουν δώσει ακόμα καμία αποφασιστική μάχη και δεν έχουν καν αναπτυχθεί πλήρως στο νέο έδαφος που αναγνωρίζεται από όλους. Η τάση εγκαθίδρυσης μιας μικτής κυριαρχίας δεν είναι ούτε ομαλή ούτε ομοιόμορφη, και όσα κάνουν ή δεν κάνουν αυτοί των οποίων η αποστέρηση επιδιώκεται σήμερα να εμπλουτιστεί έχουν καθοριστική σημασία για κάθε τοπική διευθέτηση, όπως και για εμφανιζόμενες αντίθετες τάσεις, των οποίων η καταστολή στην Κίνα είναι το πιο πρόσφατο παράδειγμα. Επιπλέον, χωρίς καν να αναγκάζονται σαν τους κινέζους γραφειοκράτες να επιστρέψουν στην ανοιχτή καταστολή εξαιτίας της επαναστατικής απειλής, ορισμένες γραφειοκρατικές εξουσίες, κάθε μήνα και λιγότερες, φαίνεται ότι εξακολουθούν

να αποτελούν εξαίρεση στη γενική συνθηκολόγηση του “υπαρκτού σοσιαλισμού” ενώπιον της θριαμβεύουσας οικουμενικότητας του εμπορεύματος. Αλλά είτε πρόκειται για την Κούβα, τη Βόρεια Κορέα ή ακόμα και την Τσεχοσλοβακία, η αντίστασή τους στη “νέα πορεία” που εγκαινιάστηκε στη Μόσχα πηγάζει ουσιαστικά από μια γεωπολιτική κατάσταση όπου οποιαδήποτε αλλαγή του *στάτους κβο* παρουσιάζεται στους διευθύνοντες ως αμφισβήτηση της ίδιας της εθνικής νομιμότητας του Κράτους τους, που συνδέεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με τις συνέπειες του διαμερισμού Ανατολής-Δύσης, ή είναι ιδιαίτερα ευάλωτη στην έλξη των μητροπόλεων του εμπορεύματος. Ακόμα και εκεί όμως το ζητούμενο για τους γραφειοκράτες είναι απλώς να διαπραγματευτούν πιο σκληρά τη συνθηκολόγησή τους, δηλαδή να εξασφαλίσουν εγγυήσεις *πολιτικής* μη-επέμβασης από γείτονες των οποίων η *οικονομική* επέμβαση δεν μπορεί να αποφευχθεί, όπως έδειξε η πρόσφατη ανατολικογερμανική κατάρρευση, της οποίας προηγήθηκαν αρκετοί μήνες σκληρών διαπραγματεύσεων. Έτσι δεν θα απέμενε παρά η Ρουμανία του Τσαουσέσκου να ενσαρκώνει για μια τελευταία φορά, με όλα τα αναγνωρίσιμα χαρακτηριστικά του, το *ολοκληρωτικό κακό*, το οποίο προορίζεται για την τηλεκατευθυνόμενη αγανάκτηση του δημοκράτη που είναι αφειδώς αντιπροσωπευόμενος, και υπερήφανος ως τέτοιος.

Από την Κίνα μέχρι την Αλγερία, και ανεξάρτητα από τα τοπικά συστατικά της κρίσης που τους αναγκάζει να το κάνουν, οι γραφειοκράτες πηγαίνουν λοιπόν στην Κανόσα, που ονομάζεται σήμερα αδιακρίτως Ουάσινγκτον, Βόννη ή Τόκιο. Αλλά φέρνουν εκεί τη μακρόχρονη δική τους εμπειρία της παραποίησης και της μυστικότητας, που σίγουρα δεν θα παραμείνει σε αχρηστία στις νέες συνθήκες της θεαματικής δημοκρατίας: αυτοί τουλάχιστον δεν περιορίζονται από οποιαδήποτε προκατάληψη ή ενδοιασμό όταν για να επιβιώσουν πρέπει να χρησιμοποιήσουν, σε όλη την ποικιλομορφία και την πλαστικότητά τους, τεχνικές διακυβέρνησης που άλλωστε τους οφείλουν τόσα πολλά (αρκεί να σκεφτεί κανείς από αυτή την άποψη το “μεγάλο καμουφλάζ” της σταλινικής εξουσίας στη “δημοκρατική” Ισπανία του εμφύλιου πολέμου). Δείτε τον Γιαρουζέλσκι [Jaruzelski, Wojciech], στρατηγό-πρόεδρο μιας “πλουραλιστικής” Πολωνίας της οποίας περιοδύων πωλητής στον παγκόσμιο καπιταλισμό είναι ο Βαλέσα [Wałęsa, Lech]! Κατά τη διάρκεια αυτών των δέκα τελευταίων χρόνων, η Πολωνία είναι σίγουρα αυτή από την οποία η γραφειοκρατία στο σύνολό της έμαθε τα περισσότερα: ο Έιντελμαν [Eidelman, Natan], που πρόσκειται στον Γκορμπατσώφ, αναγνώριζε εκεί τον Οκτώβριο του 1988 το εργαστήριο της Ε.Σ.Σ.Δ., και στην Αλληλεγγύη ένα μοντέλο *διευθυντικού προσωπικού* του εργατικού κινήματος που δεν θα παρέλειπαν να γεννήσουν οι επιχειρούμενες μεταρρυθμίσεις. Στην Πολωνία, η γραφειοκρατία επαλήθευσε μέσω της εμπειρίας πόση έκταση εδάφους μπορούσε να εκχωρήσει χωρίς να χάσει το ουσιώδες μέρος της εξουσίας της, και όχι χωρίς να το έχει καταλλήλως εξορύξει εκ των προτέρων: η *νομενκλατούρα* παραμένει εντός του Κράτους, επενδύοντας το μεταρρυθμισμένο πολιτικό σύστημα με τον δικό της άθικτο μηχανισμό, και

ταυτόχρονα μεταμορφώνεται μέσω της εξαγοράς εταιρειών σε ένα είδος *συνθετικής αστικής τάξης*. Στην Κίνα, η γραφειοκρατία αντιθέτως συναισθάνθηκε πού οδηγούσε, ελλείψει ενός νέου πολιτικο-συνδικαλιστικού διευθυντικού προσωπικού, η “επιτυχία” των οικονομικών μεταρρυθμίσεων των οποίων το πρώτο αποτέλεσμα είναι αναπόφευκτα η αποσύνθεση του παλιού ιδεολογικού αυταρχισμού.

Η κινεζική γραφειοκρατία είχε προβεί ανοιχτά, από το 1978, σε έναν μετασχηματισμό της διαχείρισής της, και ιδίως του *τρόπου οικειοποίησης* της οικονομίας εκ μέρους της: εκμισθώνοντας ολόκληρους τομείς της σε *κομπραδόρικα* στελέχη που μετατράπηκαν σε επιχειρηματίες (είναι γνωστό ότι ο στρατός, που απεικονίζεται ανεπιφύλακτα από τον δυτικό τύπο ως θεματοφύλακας της γραφειοκρατικής ορθοδοξίας, επιδόθηκε ο ίδιος μαζικά στην αγοραία δραστηριότητα), η μετα-μαοϊκή εξουσία καθιστούσε *εμφανείς* αυτούς τους άρπαγες και διεφθαρμένους που αποτελούσαν τους γραφειοκράτες μέχρι τότε συλλογικά και ανώνυμα ως *αόρατη τάξη*. Στον γραφειοκρατικό κολεκτιβισμό, ο *απαράβατος κανόνας* ήταν ότι η αναδιανομή του υπερπροϊόντος μεταξύ των γραφειοκρατών πραγματοποιούνταν πάνω στη βάση της *ιεραρχημένης συμμετοχής* τους στην ολοκληρωτική οικειοποίηση της κοινωνικής εργασίας, χωρίς καμία εξατομικευμένη εξουσία ή κέρδος να

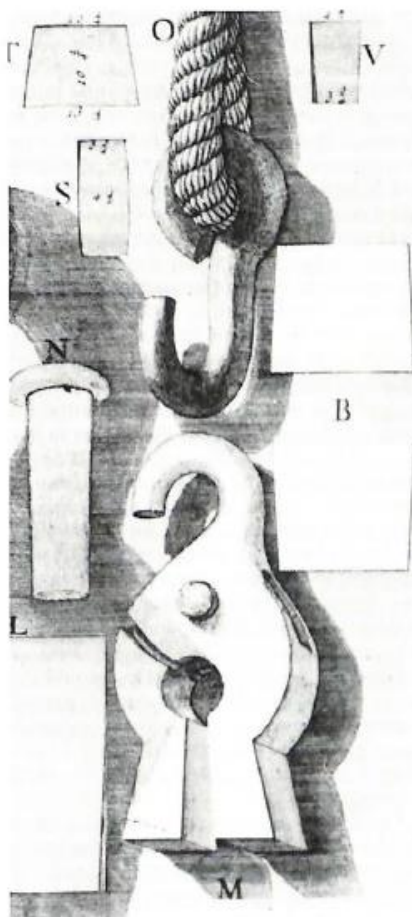
αντιτίθενται στο ψέμα της κοινωνικής ενότητας, στην ολοκληρωτική ιδεολογία. Το άνοιγμα της κινεζικής οικονομίας στη διεύρυνση της αγοράς υπονόμωσε αυτό το κοινωνικό θεμέλιο της ενότητας της γραφειοκρατικής τάξης, που ήταν ήδη τόσο εύθραυστη στην Κίνα, για πολλούς ιστορικούς λόγους· με τη διαφθορά και τις διακινήσεις κάθε είδους να αποτελούν απλώς την πιο έκδηλη πλευρά αυτού του διαμελισμού σε ανταγωνιστικές μαφίες. Και τίποτα δεν θα μπορέσει να αποκαταστήσει την παλιά ολοκληρωτική συνοχή, καθώς η ιδεολογία που υποβαθμίστηκε στην αστυνομία δεν μπορεί καν να παραστήσει ότι αναιρεί τις παραχωρήσεις που έχουν χορηγηθεί στην παγκόσμια αγορά: “Το σημαντικό είναι να μην ξανακάνουμε ποτέ την Κίνα μια κλειστή χώρα (...) Δεν πρέπει να επιστρέψουμε ποτέ στην εποχή όπου η οικονομία κατέρρευε” (Ντενγκ Σιαοπίνγκ [Deng Xiaoping], ομιλία της 9^{ης} Ιουνίου 1989).

Οι διαιρέσεις μέσα στο κόμμα επικεντρώθηκαν βέβαια καταρχάς στον ρυθμό που έπρεπε να δοθεί στις οικονομικές μεταρρυθμίσεις, δηλαδή στην αξιολόγηση των κινδύνων που εμπεριείχαν. Αυτές οι διαιρέσεις μπορούσαν ακόμα να διευθετούνται με το παραδοσιακό σταλινικό στυλ, με εκκαθαριστικές κινήσεις και ξεκαθαρίσματα λογαριασμών που μεταμφιέζονταν σε αγώνες ενάντια στη “μόλυνση των πνευμάτων” και τον “αστικό φιλελευθερισμό”. Αλλά οι οικονομικοί μετασχηματισμοί που ήδη υλοποιούνταν δημιούργησαν επίσης διαιρέσεις ανάμεσα στις περιοχές που επωφελούνταν κατά κύριο λόγο από αυτούς (παράκτιες επαρχίες) και στην υπόλοιπη χώρα, με αποτέλεσμα μια χαλάρωση των δεσμών υποταγής στον συγκεντρωτισμό του Πεκίνου. (Εξάλλου η ρωσική γραφειοκρατία έμαθε το μάθημα και επιδιώκει, δημιουργώντας τις δικές της “ειδικές οικονομικές ζώνες” για τις ξένες επενδύσεις, να τις κατανείμει με τρόπο ώστε “να μην παρατηρηθεί η ανάπτυξη οντοτήτων υπερβολικά ανεξάρτητων από την υπόλοιπη οικονομία”. *Le Monde*, 25-26 Ιουνίου 1989.)

Τέλος, σε αυτές τις γεωγραφικές διαιρέσεις, που αντιστοιχούν στα ιδιαίτερα συμφέροντα κάθε περιφερειακής γραφειοκρατίας, προστέθηκαν κοινωνικές διαιρέσεις που υπονομεύουν εξίσου επικίνδυνα την κυρίαρχη ολοκληρωτική αντιπροσώπευση, έστω και αν βραχυπρόθεσμα μπορεί να την εξυπηρετούν: ανάμεσα στις αγροτικές μάζες (δύο τρίτα του πληθυσμού), των οποίων η μοίρα καταρχάς βελτιώθηκε σχετικά με την αποκολεκτιβοποίηση της γης, και τις αστικές μάζες (βιομηχανικούς εργάτες κυρίως) που εξαθλιώθηκαν λόγω του πληθωρισμού· ανάμεσα στους εργάτες των ζωνών που ανοίχτηκαν στην οικονομία της αγοράς (ενδοχώρα του Χονγκ Κονγκ, κ.λπ.) και τους εργάτες του αρχαϊκού κρατικού τομέα· και επίσης ανάμεσα στα στελέχη του κόμματος, ως ιδιοκτήτες μιας απαξιωμένης ιδεολογίας, και τους νέους δυτικοποιημένους “μάνατζερ”.

Αυτές οι διαιρέσεις, και η αστάθεια των συνεχών συμβιβασμών στην κορυφή της γραφειοκρατίας, άνοιξαν το ρήγμα μέσα από το οποίο εισέβαλε ορμητικά το κίνημα της άνοιξης του 1989: η κρίση που αποδυνάμωνε τους εχθρούς της

δημιούργησε για την αντιγραφειοκρατική ανατροπή την ευκαιρία που της επέτρεπε να δει τον εαυτό της, να ανακαλύψει τις δυνάμεις της. Παρέμεινε σε πρώτη φάση σημαδεμένη από αυτή την προέλευση, αλλά αυτό το κίνημα που ήταν ακόμα απλώς φοιτητικό είχε, παρ' όλους τους περιορισμούς του, το προτέρημα να διαρκέσει, να επιμείνει για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα ώστε να πείσει τους εργαζόμενους του Πεκίνου για τη σοβαρότητά του, και να τους κάνει να θελήσουν να πάρουν οι ίδιοι στα σοβαρά τα συνθήματα υπέρ της δημοκρατίας και εναντίον της διαφθοράς. “Έλα, πνεύμα της Κίνας”, έλεγε το πανό που υψώθηκε στις 17 Μαΐου στο μουσείο της Ιστορίας της Επανάστασης, και οι εργάτες ήρθαν. Εκείνη τη στιγμή άρχισαν προφανώς να μιλάνε για “προβοκάτορες” οι παρατηρητές που μέχρι τότε είχαν παρουσιάσει ως βαθιά πολιτική σοφία την κεντρική αυταπάτη ενός κινήματος όπου πάρα πολλοί περίμεναν τα πάντα από την εκσυγχρονιστική πτέρυγα της γραφειοκρατίας, και πρώτα απ' όλα οι αντιπρόσωποί του, που διαπραγματεύονταν μυστικά μαζί της.

Γιατί η αρχική τακτική επιλογή της μη-βίας, αν μπορεί να δικαιολογηθεί σε πρώτη φάση εκεί όπου επιτρέπει σε ένα κίνημα να *αποκτήσει την ορμή του*, δείχνει την ιδεολογική φύση της και το κοινωνικό υπόβαθρό της όταν γίνεται από αναγκαιότητα της στιγμής αιώνια αρετή. Στο Πεκίνο, μια τέτοια “στρατηγική” της μη πρωτοβουλίας έμελλε πριν την τελική συντριβή της να καλυφθεί από όνειδος όταν η φοιτητική περιφρούρηση παρέδωσε στις 23

Μαΐου στην αστυνομία τους τρεις εικονοκλάστες που είχαν βεβηλώσει το πορτρέτο του Μάο, δείχνοντας έτσι όλα όσα ήταν ακόμα σκανδαλωδώς σεβαστά. Οι φοιτητές, αν και είναι ως επί το πλείστον οι γιοι των γραφειοκρατών και των προνομιούχων του συστήματος, αποτελούν στην πραγματικότητα και πάνω απ' όλα τα παιδιά του σύγχρονου θεάματος, τους τοπικά πρωτοπόρους καταναλωτές του. Δεν είχαν ούτε την πρόθεση ούτε τα μέσα για να ανατρέψουν τη γραφειοκρατία αλλά στην πλειονότητά τους περίμεναν να τους παραχωρηθεί σαν να τους οφειλόταν η θέση που βλέπουν να αναγνωρίζεται στους ομοίους τους, οπουδήποτε αποτελούν τη νιότη του εμπορεύματος. Αυτή ήταν η δημοκρατία που απαιτούσαν μπροστά στις ξένες τηλεοράσεις· και οι μισθοφόροι της ενημέρωσης έβρισκαν σε αυτούς εκείνους τους αγνούς ήρωες των οποίων η ακίνητη μάχη εξάγνιζε την πεζή πραγματικότητα της μιντιακής αποβλάκωσης –προτού όλες αυτές οι ωραίες εικόνες χρησιμεύσουν στην κινεζική αστυνομία για λιγότερο ειδυλλιακούς σκοπούς. Είναι γνωστό πώς αυτή η σχεδόν καλιφορνέζικη έλλειψη ρεαλισμού σαρώθηκε από την εξουσία αλλά και πόσο λίγο την συμμερίζονταν οι εργάτες, οι άνεργοι και οι υποτιμημένοι που αποτέλεσαν την ψυχή της ενεργής αντίστασης, και που πλήρωσαν γι' αυτόν τον λόγο το βαρύτερο τίμημα στην καταστολή.

Αυτοί οι Κινέζοι γραφειοκράτες που είχαν μελετήσει με την άνεσή τους τα πειράματα του πολωνικού εργαστηρίου, που είχαν στείλει τους αστυνομικούς τους να οικειοποιηθούν επιτόπου τις τεχνικές της σύγχρονης (δηλαδή επιλεκτικής και διαβαθμισμένης) καταστολής, και που είχαν διακηρύξει μεγαλοφώνως τον θαυμασμό τους για το πραξικόπημα του Δεκεμβρίου του 1981, αυτοί σε κάθε περίπτωση διέθεταν εδώ και πολύ καιρό διαύγεια ως προς τα μέτρα που ενδεχομένως θα εξωθούνταν να λάβουν για να υποστηρίξουν τον οικονομικό εκσυγχρονισμό: “Αυτή η καταιγίδα θα ερχόταν αργά ή γρήγορα (...) Σίγουρα, με αυτή την πολιτική του ανοίγματος, αναλαμβάνουμε τον κίνδυνο εισαγωγής κακών επιρροών από τη Δύση και δεν υποτιμήσαμε ποτέ αυτόν τον κίνδυνο” (Ντενγκ Σιαοπίνγκ, ομιλία της 9ης Ιουνίου). Αυτή η άνοιξη της εξέγερσης ήταν λοιπόν η δοκιμή της πρακτικής επαλήθευσης για τις στρατηγικές που βρίσκονταν σε διαμάχη εδώ και δύο χρόνια (από την αποπομπή του Χου Γιάο Μπανγκ [Hu Yaobang]). Οι εκσυγχρονιστές σαν τον Ζάο Ζι Γιανγκ [Zhao Ziyang] είχαν υιοθετήσει από τον γκορμπατσωφισμό το μιντιακό *look*, και έκαναν καθησυχαστικές δηλώσεις που δεν αποκοίμιζαν κανέναν εκτός από τους δυτικούς δημοσιογράφους: “... Είμαι βέβαιος ότι δεν θα υπάρξουν σοβαρές ταραχές... Αυτές οι διαδηλώσεις θα καταλαγιάσουν” (ομιλία του Ζάο Ζι Γιανγκ στις 4 Μαΐου). Αλλά με την επέκταση της αναταραχής και την έναρξη των εργατικών απεργιών, δεν τους απέμενε πλέον στις 19 Μαΐου παρά μόνο να πάνε ανώφελα και να κλάψουν στο πλάι των φοιτητών για να πετύχουν την αποχώρηση από την πλατεία Τιενανμέν [Tiananmen], όπως πριν από αυτούς είχαν προσπαθήσει εξίσου μάταια να το πετύχουν οι σύμμαχοί τους στην ηγεσία του φοιτητικού κινήματος· και στη συνέχεια να παραμεριστούν,

επιβεβαιώνοντας έτσι ότι το πολύ σχετικό κοινό τους σε αυτό το κίνημα είχε χρησιμεύσει μόνο για να τους καταστήσει υπεύθυνους για όσα είχε κάνει παρά τη θέλησή τους. Η συγχώνευση στον δρόμο όλων των δυσφοριών, η αποτυχία των μετριοπαθών προσπαθειών ανάκτησης του ελέγχου και η απειλή εξάπλωσης ενός κινήματος που συγκλόνιζε ήδη την υπόλοιπη Κίνα επέβαλλαν σε αυτούς που διέθεταν ακόμα τη δύναμη των όπλων να την χρησιμοποιήσουν όσο το δυνατόν πιο γρήγορα, και να σημαδέψουν έτσι με αίμα το όριο κάθε εκσυγχρονισμού της εξουσίας τους, στο Πεκίνο και παντού. Όπως ανέφερε μετά τη σφαγή η *Pravda*, σε ένα αξιοσημείωτο ξέσπασμα αστυνομικής γκλάσνοστ, “η χρήση της βίας για τη διατήρηση της τάξης” είναι μερικές φορές τόσο αναγκαία “όσο και ο ακρωτηριασμός ενός ποδιού σε έναν άρρωστο άνθρωπο”. Και πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι οι δύο αποφασιστικές εβδομάδες που μεσολάβησαν μεταξύ της κήρυξης του στρατιωτικού νόμου και της θεραπευτικής εφαρμογής του αξιοποιήθηκαν καλύτερα από τους χασάπηδες αυτής της Κομμούνας του Πεκίνου παρά από τους εξεγερμένους.

Συντρίβοντας την εξέγερση του πληθυσμού του Πεκίνου, η κινεζική γραφειοκρατία δεν έλυσε κανένα από τα προβλήματά της, αλλά διατήρησε απλώς τη δυνατότητα της επίλυσής τους. Ο Ντενγκ το εξέθεσε αυτό με σαφήνεια στους διοικούντες αξιωματικούς των στρατευμάτων που ήταν επιφορτισμένα με την καταστολή: “Αν το Κράτος είχε καταρρεύσει, σε τι θα είχαν χρησιμεύσει όλες αυτές οι επενδύσεις, όλη αυτή η βοήθεια, όλο αυτό το εξωτερικό εμπόριο; Μόλις σταθεροποιήσουμε την κατάσταση και αναζωογονήσουμε την οικονομία οι ξένοι θα έρθουν πάλι να χτυπήσουν την πόρτα μας” (ομιλία της 9^{ης} Ιουνίου). Γι’ αυτό το Κράτος από το οποίο δεν θα λείψουν ούτε η ξένη βοήθεια ούτε οι εμπορικοί εταίροι, παρόλα όσα μπορούν να λέγονται για το θέμα αυτό στους καταναλωτές προγραμματισμένης αγανάκτησης και στους λοιπούς φορείς κονκάρδων, η προσφυγή στην καταστολή δεν έχει παρά μόνο πολύ επιφανειακά την όψη μιας επιστροφής στις ιδεολογικές πηγές του καθεστώτος: πρόκειται μάλλον για έναν “κινέζικο δρόμο” προς τον γραφειοκρατικό εκσυγχρονισμό. Ήταν ήδη γνωστό ότι ο Ντενγκ μοιραζόταν τον θαυμασμό του για τον Γιαρουζέλσκι με εκείνον που έτρεφε για τον σύγχρονο ανατολικό δεσποτισμό του οποίου ολοκληρωμένα παραδείγματα είναι η Νότια Κορέα ή η Ταϊβάν. Και ορισμένοι κινέζοι ηγέτες επιδίωκαν ανοιχτά, από το 1986, να ελέγξουν αυταρχικά, όπως στην Κορέα ή στην Ταϊβάν, το πρώτο στάδιο της οικονομικής ανάπτυξης και τη μετάβαση σε παραχωρούμενες πολιτικές μεταρρυθμίσεις: οι συζητήσεις σχετικά με αυτή τη λεγόμενη “νεο-αυταρχική” στρατηγική επικαθορίστηκαν από την ήττα, ενώπιον της εξέγερσης, εκείνων που ήθελαν να συνοδεύσουν την οικονομική μεταρρύθμιση με έναν πολιτικό εκδημοκρατισμό. Αυτό που οι ιδεολόγοι του νεο-αυταρχισμού κατήγγελλαν ως κίνδυνο της «φορτισμένης με “πολιτικό ρομαντισμό” επιλογής να εισαχθεί ένα σύστημα κοινοβουλευτικής δημοκρατίας δυτικού τύπου» (“θα μπορούσε κάλλιστα, λόγω της αδυναμίας του νεοσύστατου κατ’ αυτόν τον

τρόπο κοινοβουλευτικού συστήματος να ελέγξει την κατάσταση στο σύνολό της, να προκύψει ως αποτέλεσμα μια διαδοχή κοινωνικών αναταραχών, μια οικονομική στασιμότητα, μια καθυστέρηση στην άνοδο του μορφωτικού επιπέδου και ένας γενικός κατακερματισμός της χώρας”), αυτός ο κίνδυνος υλοποιήθηκε πριν από οποιοδήποτε “κοινοβουλευτικό σύστημα” με την ανικανότητα της υπό διαμόρφωση μεταρρυθμιστικής αντιπροσώπευσης να ελέγξει το κίνημα της άνοιξης. Θα δούμε λοιπόν τώρα επί το έργο εκείνους σύμφωνα με τους οποίους “δεν μπορεί να αποφευχθεί το πέρασμα από ένα στάδιο όπου η φιλελεύθερη οικονομία και ένας νέος τύπος συγκεντρωτικής πολιτικής θα αλληλοϋποστηρίζονται” (*Ο νεο-αυταρχισμός, μια ρεαλιστική επιλογή για τη μεταρρύθμιση στην Κίνα*, άρθρο που δημοσιεύτηκε στις 19 Απριλίου στην *Nanfang Ribao* της Καντόνας, όπως παρατίθεται από τον Ζοέλ Τοραβάλ [Joël Thoraval] στο περιοδικό *Les Temps Modernes* του Ιουλίου 1989).

“Η γραφειοκρατία είναι ουσιαστικά μια εξουσία εδραιωμένη στην εθνική κρατική ιδιοκτησία, και πρέπει τελικά να υπακούει στη λογική της πραγματικότητάς της, σύμφωνα με τα ιδιαίτερα συμφέροντα που επιβάλλει η ανάπτυξη της χώρας που κατέχει” (*Το σημείο έκρηξης της ιδεολογίας στην Κίνα*, Κ.Δ. Νο 11, Οκτώβριος 1967). Αυτός ο περιορισμός παραμένει ενεργός στην τρέχουσα περίοδο, όπου κάθε γραφειοκρατία πρέπει ταυτόχρονα να βρει τον τρόπο μιας ενσωμάτωσης στην παγκόσμια οικονομία που θα της επιτρέψει να διατηρήσει την ουσία της εξουσίας της. Μπορεί λοιπόν να ειπωθεί πολύ γενικά ότι το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης καθορίζει για κάθε χώρα το ποσοστό –αντιστρόφως ανάλογο– του αστυνομικού και ιδεολογικού ελέγχου που πρέπει να διατηρείται καθημερινά, με τον παλιό ολοκληρωτικό γραφειοκρατικό τρόπο. Αλλά πρέπει βέβαια να γίνει κατανοητό εδώ ως επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης εκείνο όλων των παραγωγικών δυνάμεων, συμπεριλαμβανομένης και πρωτίστως της κυριότερης μεταξύ αυτών, του προλεταριάτου· δηλαδή η ανάπτυξη της υποκειμενικής υποταγής στους νόμους της οικονομίας εκείνων χωρίς την απουσία συνείδησης των οποίων αυτοί οι νόμοι χάνουν κάθε θεμέλιο. Η εξημέρωση μέσω του εμπορεύματος, που στις γραφειοκρατικές χώρες δεν μπόρεσε να επιτευχθεί με μια προοδευτική διείσδυση στο σύνολο της ζωής, πρέπει κατά κάποιον τρόπο εκεί να προηγηθεί των ίδιων των εμπορευμάτων: η παραγωγή της απουσίας συνείδησης είναι η οικονομική παραγωγή που περιέχει και επιτρέπει όλες τις υπόλοιπες. Οι γραφειοκράτες, που δεν μπορούν πλέον πουθενά να κινητοποιήσουν την ιδεολογική ενέργεια γι’ αυτόν τον σκοπό, επιστρέφουν στον μοναδικό “λενινισμό” που θα εξέφραζε πραγματικά την προοπτική της υπανάπτυκτης μορφής της ταξικής εξουσίας τους: εκείνον που συνοψιζόταν στο σύνθημα “να μαθητεύσουμε στο σχολείο του γερμανικού κρατικού καπιταλισμού”¹⁷. και στέλνουν τα στελέχη τους να οικειοποιηθούν μέσω *ad hoc* πρακτικών ασκήσεων τις μεθόδους διαχείρισης της πιο προηγμένης εμπορευματικής κυριαρχίας. Πρόκειται λοιπόν, σε όλες τις γραφειοκρατικές

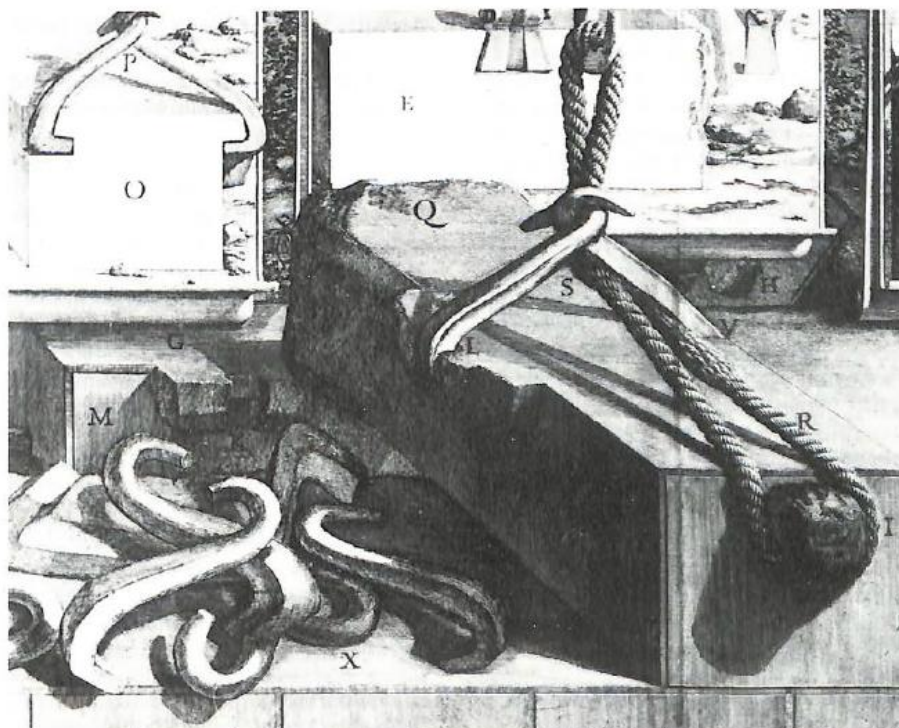
¹⁷ [ΣτΜ] Βλαντίμιρ Λένιν (1921). *Φόρος σε είδος*.

χώρες, για μια *συνδυασμένη ανάπτυξη* του σύγχρονου θεάματος, στηριζόμενη στην ψευδή συνείδηση που διαχέεται παγκοσμίως από τις μητροπόλεις της εμπορευματικής οικονομίας για να συνδυαστεί τοπικά με τις ιδιαίτερες κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες καθορίζουν τα αντίστοιχα μερίδια της αστυνομικής καταστολής και των πολιτικο-συνδικαλιστικών αντιπροσωπεύσεων στη διαχείριση της μετάβασης.

Η Πολωνία είναι από αυτή την άποψη, όπως αρέσκει να επαναλαμβάνει ο Γιαρουζέλσκι, ένα υπόδειγμα, αφού είδαμε πώς η καταστολή και η αντιπροσώπευση της απειθαρχίας των εργαζομένων χρησιμοποιήθηκαν εκεί έκαστες και συμπληρωματικά· και πώς η θεαματική δημοκρατία, διατηρώντας μόνο τις εξωτερικές μορφές του παλιού αντιπροσωπευτικού συστήματος της αστικής τάξης, επέτρεψε την προσαρμογή όλων των προγενέστερων τεχνικών της γραφειοκρατικής κυριαρχίας, και πρόσθεσε σε αυτές νέες, που καθιστούν πιο δύσκολη από ποτέ τη συγκρότηση μιας ριζοσπαστικής προλεταριακής αντιπολίτευσης. Στην Πολωνία το 1988 και το 1989, ήταν βέβαια η απειλή της εμφάνισης ενός τέτοιου *οργανωμένου* ρεύματος αυτή που επέσπευσε την κατάληξη των αδιάκοπων μυστικών διαπραγματεύσεων που διεξάγονταν από όλους τους εχθρούς του προλεταριάτου: οχτώ χρόνια μετά το κίνημα του 1980 και 1981, που είχε μπορέσει να “επαναφέρει στην εποχή μας τη νεότητα του επαναστατικού σχεδίου μιας αταξικής κοινωνίας” (*Ιστορία δέκα χρόνων*), η αντιπροσώπευσή του, η ηγεσία της Αλληλεγγύης κατάφερε τελικά –αλλά σε τι κατάσταση!– να ενσωματωθεί στη γραφειοκρατική εξουσία. Είναι πρωτίστως η φύση αυτής της εξουσίας που μεταβάλλεται, γιατί διακινδυνεύει έτσι να επιχειρήσει τη δική της ενσωμάτωση στη νέα παγκόσμια κυρίαρχη τάξη, αυτή που συνενώνει παντού το προσωπικό, τόσο κρατικό όσο και αγοραίο, της αυτόνομης οικονομίας, και της οποίας οι βαλειςιστές ήταν οι τοπικοί εντολοδόχοι, το άλλο “ξενοκίνητο κόμμα”. Πρόκειται για μια σύντηξη εν θερμώ που δεν θα προχωρήσει χωρίς πολυάριθμους ελιγμούς και χτυπήματα κάτω από τη ζώνη, γιατί η παρτίδα που παίζεται μεταξύ νέων και παλιών διευθυνόντων, και που θα συνεχιστεί τώρα πίσω από το προπέτασμα καπνού της αναδιοργανωμένης πολιτικής φαινομενικότητας, απέχει πολύ από το τέλος: η παλιά γραφειοκρατία όχι μόνο διατηρεί τον έλεγχο της κατασταλτικής καρδιάς του Κράτους (του στρατού, της αστυνομίας, των μυστικών υπηρεσιών) αλλά αρχίζει να μεταμορφώνεται με την ατομική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής, ανανεώνοντας έτσι τον παλιό δημοφιλή ορισμό του Κόμματος ως “λέσχης ιδιοκτητών της Πολωνίας”.

Όσο για τους ηγέτες της αντιπολίτευσης, αυτούς που είχαν ιδιοποιηθεί τη διαχωρισμένη αντιπροσώπευση που είχε γίνει η Αλληλεγγύη, συνέθεσαν μέσα σε λίγο περισσότερο από έναν χρόνο μια ανθολογία ποταπότητας αντάξια των πιο σάπιων πραγμάτων που συμβαίνουν στις δικές μας δημοκρατίες της θεαματικής συναίνεσης. Οι βαλειςιστές ήταν εκείνοι οι καθολικοί που αφήνουν με απάθεια να δολοφονούν τους παπάδες τους προκειμένου να μη θέσουν σε κίνδυνο τις

συνομιλίες τους με τη γραφειοκρατία· εκείνοι οι συνδικαλιστές που συμμαχούν με τα νέα αφεντικά τα οποία ανέλαβαν τα ηνία με τη μερική διάλυση της κρατικής ιδιοκτησίας· εκείνοι οι δημοκράτες που διαπραγματεύονται εκ των προτέρων με τους εξουσιαστές τους μέσα στην απάτη το αποτέλεσμα των εκλογών, και εκείνοι οι πολιτικοί που φοβούνται τόσο πολύ την αυτοπεριοριζόμενη εκλογική επιτυχία τους ώστε αρχίζουν να προδίδουν ανοιχτά τους ψηφοφόρους τους προτού καν την εξασφαλίσουν. Όταν ένας από τους κύριους ιδεολόγους τους, ο Μίχνικ [Michnik, Adam], αφού έχει μιλήσει για τον “βαθύ σεβασμό” που νιώθει πλέον για τον Γιαρουζέλσκι, παρέχει ως υπόδειγμα της διαδικασίας που βρίσκεται σε εξέλιξη τη “δημοκρατική μετάβαση” στην Ισπανία, προφέρει χωρίς να το θέλει το μυστικό αυτού που αποτελεί ήδη το παρόν γι’ αυτή την αφομοιωμένη αντιπολίτευση: την απώλεια των τελευταίων τίτλων προλεταριακής υποστήριξης που εξακολουθούσε να διατηρεί λόγω της απαγόρευσης, αν και ολοένα πιο δύσκολα. Όπως ήταν δυνατό να ειπωθεί στην Ισπανία ότι ο ρόλος του στη δημοκρατική μετάβαση είχε κάνει στο σταλινικό κόμμα περισσότερο κακό από σχεδόν σαράντα χρόνια φρανκισμού, έτσι λεγόταν από την περασμένη άνοιξη στην Πολωνία ότι “αν ξέσπαγε μια εξέγερση πολύ σύντομα, θα είχε στραφεί τότε ίσως περισσότερο εναντίον της αντιπολίτευσης παρά εναντίον του κόμματος” (Αντρζέ Γκβιάζντα [Andrzej Gwiazda], *Le Monde Libertaire*, 23 Μαρτίου 1989). Μια εικασία ταιριαστή με εκείνη του προέδρου του άλλοτε λεγόμενου “επίσημου” συνδικάτου, που είναι προφανώς εχθρός ενός ιστορικού συμβιβασμού του οποίου το κόστος επωμίζεται: “Πρέπει τώρα να μας αφαιρεθεί η προσβλητική ετικέτα του κυβερνητικού συνδικάτου για να αποδοθεί στην Αλληλεγγύη” (*Le Monde*, 9 Σεπτεμβρίου 1989).

Αυτοί που, συγκεντρωμένοι γύρω από τον Βαλέσα, είχαν εργαστεί από τις απαρχές της Αλληλεγγύης για να ακρωτηριάσουν την πραγματική δημοκρατία που οργανωνόταν εκεί, να την παραλύσουν, δικαιολόγησαν τις συνεχείς αβρότητές τους προς τη γραφειοκρατία λέγοντας, όπως ο Γκέρεμεκ [Geremek, Bronisław], ότι έπρεπε να παρασχεθούν στη δημοκρατία “προσθέματα”, για να διευκολυνθούν τα πρώτα βήματά της. Και είναι αλήθεια ότι παράλληλα με τον εκσυγχρονισμό της εκμετάλλευσης, το μόνο πολιτικό πρόγραμμά τους υπήρξε πάντοτε να παρέχουν στην παραλυμένη γραφειοκρατία αντιπροσωπευτικά προσθέματα: όχι μόνο δεν θέλησαν ποτέ μια κοινωνική επανάσταση, αλλά δεν ήθελαν ούτε να εκδιώξουν τους γραφειοκράτες για να κυβερνήσουν οι ίδιοι την Πολωνία. Η σταθερότητά τους στην τήρηση στάσης αναμονής, που τελικά ανταμείφθηκε, εξηγείται από τις συνεχείς διαπραγματεύσεις τους, από το 1981, με την ομάδα που βρισκόταν στην εξουσία· διαπραγματεύσεις που τους επέτρεψαν να παρακολουθήσουν την πρόοδο, στις τάξεις των αντιπάλων-εταίρων τους, της συνειδητοποίησης της αποτυχίας τους. Αλλά πρέπει να πούμε επίσης ότι στοιχημάτισαν σε αυτή με κάποιο θάρρος (το μοναδικό που διαθέτουν) ήδη από τις προετοιμασίες του πραξικοπήματος της 13^{ης} Δεκεμβρίου, παραδίδοντας τους εργάτες στην ήττα για να μη χάσουν τα πάντα οι ίδιοι· ο Γκέρεμεκ είχε δηλώσει απλώς, το πρωί της 13^{ης}: “Δεν θα τα καταφέρουν”. Από τη σκοπιά του Βαλέσα, και όπως εξάλλου αναγνώρισε και ο ίδιος, αυτά τα εφτά χρόνια παρανομίας που επιβλήθηκαν στην οργάνωση της οποίας την εξουσία διατήρησε δεν ήταν ανώφελα: του επέτρεψαν, σε αυτόν και στους συμβούλους του στον “ιστορικό συμβιβασμό”, να εμποδίσει να αναπτυχθεί στο εσωτερικό της Αλληλεγγύης η κριτική της ιεραρχικής αντιπροσώπευσης που είχε αρχίσει να εκφράζεται πριν το στρατιωτικό καθεστώς. Σε αντίθεση με αυτό που είχαμε υποστηρίξει στην *Ιστορία δέκα χρόνων*, η παρανομία επέφερε στην πραγματικότητα, μαζί με την αναγκαία αλληλεγγύη μεταξύ των αντιπάλων, την παράβλεψη των διαφωνιών τους, και κατέπνιξε την κριτική της προηγούμενης περιόδου. Μετά από πέντε χρόνια στρατιωτικού καθεστώτος, η πραγματική οργάνωση της Αλληλεγγύης είχε αποδυναμωθεί πολύ, αλλά ο Βαλέσα ήταν ακόμα πιο αναμφισβήτητα ο κύριος αντιπρόσωπός της, αναγνωρισμένος από την εξουσία, αν και ακόμα *αρνητικά*, ως μοναδικός έγκυρος συνομιλητής. Και οι βαλεσιστές μπορούσαν να είναι τόσο πιο πλαδαροί και πιο μετριοπαθείς όσο το κόμμα της τάξης προσποιούταν ότι έβλεπε σε αυτούς την ενσάρκωση όλων των φόβων της αναρχίας, τους λεγόμενους “εξτρεμιστές” της Αλληλεγγύης. Ιδού το παιχνίδι με τους παραμορφωτικούς καθρέφτες που τελικά τερματίστηκε.

Ο κοινός στόχος των γραφειοκρατών και εκείνων που αντιπροσώπευαν παραπλανητικά τη συνέχεια της Αλληλεγγύης ήταν να καταστρέψουν αμετάκλητα όλα όσα θα μπορούσαν να διατηρήσουν ή να αναζωογονήσουν τα αρχικά χαρακτηριστικά αυτού του κοινωνικού κινήματος. Μετά τις απεργίες του Αυγούστου του 1988, ένα από τα μέλη της απεργιακής επιτροπής των

ναυπηγείων του Γκντανσκ [Gdansk], όπου ο Βαλέσα είχε γιουχαριστεί, δήλωσε ότι ο τελευταίος “θα έπρεπε να θυμάται ότι μια εντολή που ανατέθηκε από τους εργαζόμενους μπορεί να ανακληθεί από τους εργαζόμενους” (*Le Monde*, 6 Σεπτεμβρίου 1988). Αυτό ακριβώς ήταν που ο Βαλέσα και οι συνομιλητές του στην εξουσία ήθελαν να χαθεί ακόμα και από τη μνήμη: από τους βαλεσιιστές ειδικούς μέχρι τους σταλινικούς γραφειοκράτες, όπως και τους παπάδες, όλοι όσοι προετοιμάζονταν να διαπραγματευτούν φρόντισαν επ’ ευκαιρία να διευκρινίσουν, ως προκαταρκτική συμφωνία, ότι η αποκαταστημένη και νομιμοποιημένη Αλληλεγγύη έπρεπε να είναι απλώς ένα συνδικάτο, επιβεβαιώνοντας έτσι παρεμπιπτόντως, αν υποτεθεί ότι χρειαζόταν, πως αυτή η τελευταία είχε επίσης υπάρξει κάτι πολύ διαφορετικό το 1980-1981. (Και αν σήμερα η Αλληλεγγύη δεν είναι πια ούτε καν ένα συνδικάτο, αυτό συμβαίνει επειδή είναι ένα είδος κυβερνητικού κόμματος.) Τα απεργιακά κινήματα που διαδέχτηκαν το ένα το άλλο καθ’ όλη τη διάρκεια του 1988 υπαγόρευαν έτσι στους διάφορους εχθρούς του προλεταριάτου τους όρους της συμφωνίας τους. Οι βαλεσιιστές έβλεπαν κάθε στιγμή ότι οι συνθήκες της παρανομίας δεν αρκούσαν πια για να τους εξασφαλίσουν το μονοπώλιο της αντιπροσώπευσης: οι εργατικές ομάδες που οργανώνονταν αυτόνομα για να διεξάγουν τον αγώνα τους απαιτούσαν βέβαια την αποκατάσταση της Αλληλεγγύης, αλλά αυτό που επιδίωκαν έτσι να ανακτήσουν ήταν προφανώς το έδαφος της αυτοοργάνωσής τους. Στο βιβλίο της Πολωνία, η αυτοπεριοριζόμενη επανάσταση (1982)¹⁸, η κοινωνιολόγος Στανίσιζκισ, η οποία είχε υπάρξει μία εκ των “ειδικών” την περίοδο των συμφωνιών του Γκντανσκ, μιλούσε για το “συναίσθημα αποξένωσης” που ήταν αυτό της μεγάλης μάζας των εργατών απέναντι στην πολιτική που διεξήγε ολοένα πιο μακριά από τον άμεσο έλεγχό τους η ηγεσία της Αλληλεγγύης. Αν το συναίσθημα είναι η πιο ατελής μορφή συλλογισμού, χρειάζεται απλώς να τελειοποιηθεί: αυτό άρχισαν να κάνουν οι πολωνοί εργάτες, κατά τη διάρκεια όλων των συζητήσεων που πυροδότησε η συνεδρίαση των συνελεύσεων των εκπροσώπων που ήταν επιφορτισμένοι να αναδιοργανώσουν την Αλληλεγγύη (δείτε για παράδειγμα, στο τεύχος 213 του δελτίου *Solidarnosc*, τη σύνοψη της συνεδρίασης των εκπροσώπων της περιοχής της Μασοβίας, τον Φεβρουάριο του 1989, κατά τη διάρκεια της οποίας οι αντιπρόσωποι της διεπιχειρησιακής απεργιακής Επιτροπής και των χαλυβουργείων της Βαρσοβίας κατήγγειλαν εκείνους που θέλουν την Αλληλεγγύη “να είναι όπως την επιθυμεί η κομμουνιστική εξουσία”. Και πολλοί έβλεπαν καθαρά ότι “αυτό που σκοπεύει να διατηρήσει ο Βαλέσα δεν θα είναι η Αλληλεγγύη” (Γκβιάζντα, *Le Monde Libertaire*, 16 Μαρτίου 1989).

Ταυτόχρονα, όλα τα προβλήματα που είχαν αφεθεί σε εκκρεμότητα από την επανάσταση μεταξύ Αυγούστου 1980 και Δεκεμβρίου 1981 έρχονταν ξανά στο φως, αποσαφηνισμένα από τη δοκιμασία των γεγονότων. Όσοι δεν θέλουν να επαναλάβουν το παρελθόν φροντίζουν να το γνωρίσουν επακριβώς, και οι πιο

¹⁸ [ΣτΜ] Jadwiga Staniszkis (1982). *Pologne. La revolution autolimitée*.

νεαροί συμμετέχοντες στο νέο κίνημα έθεταν ως προς αυτό σημαντικά ερωτήματα: “Συζητάμε συχνά για την τακτική που ακολούθησε η Αλληλεγγύη. Έπρεπε, για παράδειγμα, να καλέσει σε γενική απεργία αμέσως μετά την προβοκάτσια του Μπίντγκοστς [Bydgoszcz];” (Παρατίθεται από την *Libération*, 14 Δεκεμβρίου 1988.) Όλη η λογική αυτής της διαδικασίας την οδηγούσε να κάνει το όνομα της Αλληλεγγύης να πάψει να είναι κάτι που ανήκει στο παρελθόν, και την αληθινή τάση της, που αποκρυβόταν στα μάτια του κόσμου από τις απάτες και τα ψέματα των παπάδων και των ειδικών, να επανεμφανιστεί στην επιφάνεια μαζί με κινήματα που εφαρμόζουν εκ νέου και καλύτερα το αρχικό σύνθημα: αυτοοργάνωση, έλεγχος των εκπροσώπων. Οι βαλεσιστές κατάλαβαν ότι έπρεπε πολύ γρήγορα να εξαργυρώσουν μια λαϊκή υποστήριξη που έχαναν, ώστε αυτή να αντικατασταθεί επωφελώς από εκείνη που θα τους παρέιχε η γραφειοκρατία. Και η τελευταία από την πλευρά της, αναγκασμένη να παραδεχτεί ότι η καταστολή είχε αποτύχει να κάνει την οικονομία να λειτουργήσει, είδε να έρχεται η στιγμή όπου δεν θα είχε πλέον κανέναν με τον οποίο να διαπραγματευτεί την αναγκαία έξοδο από το στρατιωτικό καθεστώς· καθώς ήδη δεν μπορούσε πλέον να βασίζεται ούτε στον φόβο του Κόκκινου Στρατού, ούτε στον ίδιο τον Κόκκινο Στρατό.

Στα τέλη του 1988, η απόρριψη της προοπτικής του συμβιβασμού στην κορυφή ήταν γενικευμένη στη νεολαία, και η μάζα των εργατών φαινόταν να αποτελείται από ανεξέλεγκτους. Η εργατική αντιπολίτευση στη βαλεσιστική απάτη εξακολουθούσε να εκφράζεται ουσιαστικά ως επιθυμία επιστροφής στις πρώτες αρχές της Αλληλεγγύης: “Και όσο για τα συνδικάτα, δεν πρέπει να υπάρχει καμία αμφιβολία ότι χρειάζεται να ξεκινήσουν πάλι τα πάντα από την αρχή” (Γκβιάζντα)· αλλά αυτή η αντιπολίτευση, που ήθελε να είναι ριζοσπαστική, δεν μπορούσε να επανοικειοποιηθεί τη ζωτική αρχή του κινήματος του 1980 χωρίς να κάνει την κριτική της αλλοτριωμένης συνδικαλιστικής μορφής του. Έπρεπε να έρθει σε ρήξη με οποιαδήποτε αυταπάτη ως προς αυτό το ζήτημα, και αυτό άρχιζε να κάνει υποστηρίζοντας τις διαδηλώσεις στον δρόμο της απείθαρχης νεολαίας, που ήταν εξαιρετικά δραστήρια τόσο στον αγώνα ενάντια στις βλάβες όσο και ενάντια στον γραφειοκρατικο-χριστιανικό “ρεαλισμό”. Μπροστά στον κίνδυνο αυτής της σύνδεσης των ριζοσπαστών εργατών και των εξτρεμιστικών ομάδων της νεολαίας, το κόμμα του συμβιβασμού μπόρεσε για μια ακόμα φορά να προχωρήσει ταχύτερα από την αντιπολίτευσή του για να την θέσει ενώπιον του τετελεσμένου γεγονότος μιας επίπλαστης “νίκης”: η νομιμοποίηση της Αλληλεγγύης, το αποτέλεσμα των εκλογών που αποτέλεσε αντικείμενο διαπραγματεύσεως και ο σχηματισμός μιας κυβέρνησης συνασπισμού, όπου η “ικανότητα και η αφοσίωση στο Κράτος θα έπρεπε να αντικαταστήσουν την υπακοή στο κόμμα” (εναρκτήρια ομιλία του Μαζοβιέτσκι [Mazowiecki, Tadeusz]), ήταν τα στάδια αυτού του γρήγορου ελιγμού που μετέφερε τη μάχη σε νέο έδαφος. Στο εξής ένα μεγάλο μέρος της εμπειρίας που απέκτησαν οι

πολωνοί εργάτες στον μακροχρόνιο αγώνα τους ενάντια στη σταλινική γραφειοκρατία δεν θα τους χρησιμεύσει πλέον. Η ριζοσπαστική αντιπολίτευση, η οποία βέβαια δεν έχει παρόλα αυτά εξαφανιστεί, δεν μπορεί να καταλάβει τη φύση της νέας υβριδικής εξουσίας που εγκαταστάθηκε στην Πολωνία παρά μόνο διενεργώντας τη ρητή κριτική όλων όσα έθετε σε δεύτερη μοίρα ο αγώνας ενάντια στον γραφειοκρατικό ολοκληρωτισμό. Αυτό που ήδη, το 1980, δεν ήταν ένα συνδικάτο, πρέπει τώρα να γνωρίσει τον εαυτό του, για να αποτελέσει συνειδητά ό,τι φοβούνται οι εχθροί του, “μια δύναμη ενοποίησης όλων των αιτημάτων και όλων των αμφισβητήσεων” (ο βραδυφλεγής Τουρέν [Touraine, Alain], σχετικά με όσα η Αλληλεγγύη δεν πρέπει πλέον να είναι, “Αλληλεγγύη μητέρα και κόρη”, *Le Monde*, 29 Απριλίου 1989).

Για την εργατική αυτονομία όπως είχε αρχίσει να εφαρμόζεται κατά την πρώτη εποχή της Αλληλεγγύης, γράφαμε ότι “όπως ακριβώς αυτή αποτελεί, για την καινούρια αμφισβήτηση που θα ανασυγκροτηθεί στη Δύση με βάση το πρόγραμμα διακοπής της αντιστορικής παραγωγής, τη ζωντανή υπενθύμιση του επαναστατικού παρελθόντος που η τελευταία θα πρέπει να *πραγματώσει*, έτσι δεν θα μπορέσει η ίδια να κατανοήσει την εμβέλειά της και να κατακτήσει την καθολική συνείδησή της παρά μόνο αν οικειοποιηθεί την κριτική της οικονομίας ελλείψει της οποίας έχει σταματήσει μέχρι τώρα” (*Ιστορία δέκα χρόνων*). Τη στιγμή που η γραφειοκρατική εξουσία συγκεντρώνει γύρω της ορισμένες μορφές ανταγωνιστικής αντιπροσώπευσης, η εθνική ενότητα όλων των υπερασπιστών της οικονομίας συγκεκριμενοποιεί το αλλοτριωμένο μέρος του κινήματος των πολωνών εργατών. Αυτή η νίκη των υποστηρικτών του συμβιβασμού και του βάνουσου ανοίγματος στην παγκόσμια αγορά πρόκειται βέβαια να διαλύσει από μόνη της πολλές αυταπάτες, και πρώτα απ’ όλα εκείνη της αναγκαίας ομοφωνίας απέναντι στη γραφειοκρατική εξουσία, που θέλοντας και μη κατέληγε πάντα να επιβάλλεται. Αλλά καμία πραγματική αποσαφήνιση δεν θα πραγματοποιηθεί υπό την αποκλειστική επίδραση της αντικειμενικής εξέλιξης του εχθρού, χωρίς τη συνειδητή οριοθέτηση των αληθινών στρατοπέδων.

Χωρίς ένα σαφές πρόγραμμα που να συνδέει την πρακτική της αυτοοργάνωσης των εργαζομένων με την κριτική της Οικονομίας και του Κράτους, η αντίθεση στην πολιτική του συμβιβασμού παίρνει αναγκαστικά τη μορφή μιας *ηθικής καταγγελίας* των διαδοχικών “προδοσιών” του Βαλέσα, όταν δεν αποτελεί μια *απατηλή απόσυρση* στη συνδικαλιστική καθαρότητα μιας υπεράσπισης των συμφερόντων των εργαζομένων *ως μισθωτών*· συμφερόντων που πρέπει *λογικά* να θυσιάζονται για χάρη εκείνων της εθνικής οικονομίας, εφόσον τα τελευταία γίνονται παραδεκτά. Προκειμένου η κριτική της διαχωρισμένης αντιπροσώπευσης να οδηγήσει στην κριτική της διαχωρισμένης ορθολογικότητας της οικονομίας, και το τέλος της υποταγής στους “ειδικούς” να επιφέρει το τέλος της υποταγής στους “νόμους της οικονομίας” που αυτοί θεσπίζουν, θα πρέπει το κίνημα των πολωνών προλετάρων να ξαναβρεί και

ταυτόχρονα να εφαρμόσει ακόμα καλύτερα τις αλήθειες του παλιού εργατικού κινήματος (η χειραφέτηση των εργαζομένων θα είναι έργο των ίδιων των εργαζομένων), και να καταστήσει τη θεωρία του αγώνα του *σύγχρονη*, διότι καμία μορφή του παρελθόντος δεν μπορεί να αρμόζει στην επανάστασή του ούτε το περιεχόμενό του να συγκαλύπτεται από μια μορφή του παρελθόντος.

Είναι ξεκάθαρο πλέον ότι δεν επιτρέπεται εφεξής στους εργαζόμενους καμία ελπίδα να επανοικειοποιηθούν την Αλληλεγγύη εκδιώκοντας από αυτήν τους επαναφομοιωτές. Χωρίς να παραλείψει να ανακηρύξει τον εαυτό του “τον μεγαλύτερο δημοκράτη στον κόσμο”, ο Βαλέσα απάντησε με αρκετά αξιοσημείωτο θράσος σε μια βουλευτίνα της Αλληλεγγύης που τον ρώτησε “Μπορούμε να μάθουμε πού παίρνονται οι αποφάσεις;”: “Προσπαθήστε να τις πάρετε και θα το μάθετε” (*Libération*, 6 Σεπτεμβρίου 1989). Πέρα από ένα κοινοβούλιο που δεν θα είναι ποτέ τίποτα περισσότερο από μια αίθουσα καταγραφής αποφάσεων που παίρνονται εντελώς αυθαίρετα μέσα στη μυστικότητα της πραγματικής εξουσίας, αυτή η προειδοποίηση είναι γεμάτη νόημα για τους εργάτες που ενδεχομένως πίστεψαν ότι κέρδισαν κάτι με τη νομιμοποίηση της επωνυμίας “Αλληλεγγύη”, που σήμερα τοποθετείται δίπλα στον Γιαρουζέλσκι. Αυτό που ήταν τόσο θαρραλέα αντιγραφειοκρατικό πρέπει, για να μην ξεχαστεί και να μη χαθεί απέναντι στον γρήγορο εκσυγχρονισμό της κυριαρχίας, να γίνει ανοιχτά αντισυνδικαλιστικό, αντικληρικό και αντικοινοβουλευτικό. Μόνο έτσι οι ριζοσπάστες εργάτες θα μπορέσουν να διαψεύσουν τον ισχυρισμό του Βαλέσα ότι είχε ένα πρόγραμμα, και ότι αυτοί δεν είχαν: «Δεν υπάρχει τίποτα πίσω από το σύνθημά τους “Κάτω οι κομμουνιστές”, εκτός από πολλή δημαγωγία. Ποιο είναι το πρόγραμμα αυτών των ανθρώπων; Πώς σκοπεύουν να ανατρέψουν το καθεστώς;» (*Le Monde*, 6 Μαΐου 1989), αλυχτούσε εναντίον εκείνων που, όπως ο Γκβιάζντα, καλούσαν σε μποϊκοτάρισμα των εκλογών. Και πράγματι η καταγγελία του αυταρχισμού από μόνη της δεν θα μπορούσε να επέχει τη θέση προγράμματος, γιατί σε τι χρησιμεύει η άμεση δημοκρατία αν δεν έχει ένα πρόγραμμα αντάξιο της να υλοποιήσει;

Γράφαμε σε σχέση με την ήττα του κινήματος των συνελεύσεων στην Ισπανία, και τη μετάβαση προς τη θεαματική δημοκρατία που πραγματοποιήθηκε με βάση εκείνη την ήττα, ότι αυτή η διαδικασία είχε καταδείξει πώς “η αντιπροσωπευτική δημοκρατία, στην ολοκληρωμένη μορφή της, δεν αποτελεί μια προσέγγιση αλλά ακριβώς το αντίθετο της πραγματικής δημοκρατίας: πρέπει οι άνθρωποι να σταματήσουν να μιλάνε μεταξύ τους άμεσα για τις δικές τους υποθέσεις προκειμένου να εδραιωθεί το πολιτικό θέαμα, με το μονοπώλιο του λόγου που είναι η προϋπόθεσή του. Η κατασκευή του ψεύδους του περνάει από την καταστροφή της πρακτικής κοινότητας της αλήθειας, όπου όλα τα προβλήματα της κοινωνίας τίθενται *έτσι όπως μπορούν να επιλυθούν*”. (*Ιστορία δέκα χρόνων*.) Ο ίδιος ο Γκορμπατσώφ εκφράζει με αρκετή σαφήνεια τον σκοπό της δικής του μετάβασης λέγοντας ότι “αν οι αρχές δεν διευθετήσουν τα

συγκεκριμένα προβλήματα, οι άνθρωποι θα προσπαθήσουν να τα λύσουν μόνοι τους". Γι' αυτούς που κυβερνούν τις σύγχρονες κοινωνίες, όπου κανένα παλιό πρόβλημα της ανθρωπότητας δεν έχει επιλυθεί, και όπου καινούρια συσσωρεύονται κάθε μέρα, η "διευθέτηση των προβλημάτων" σημαίνει να πλαστογραφηθεί τόσο καλά η διατύπωσή τους ώστε οι άνθρωποι να στερηθούν κάθε μέσο για να τα επιλύσουν, και ακόμα και να τα θέσουν. Πυκνώνοντας συνεχώς τα μυστήρια των επιβαλλόμενων συνθηκών της ζωής, και εκτοπίζοντας τον καθένα ολοένα πιο μακριά από τα μέσα της απόφασης ή της απλής επίγνωσης, η θεαματική δημοκρατία εμφανίζεται σαν μια τρομακτική σφαίρα της οποίας η περιφέρεια βρίσκεται παντού, και το κέντρο πουθενά: ξέρουμε ότι η εξουσία είναι αλλού, αλλά κανένας δεν ξέρει πού. Έτσι η αρχή της αποστέρησης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας πραγματώνεται πλήρως μέσα στην αυθαιρεσία του ακατανόητου.

Η αντίθεση μεταξύ της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας και της άμεσης δημοκρατίας γνώρισε ουσιαστικά ήδη από τη Γαλλική Επανάσταση τις πρακτικές μορφές της, ακόμα και τη θεωρητική έκφρασή της. Το ιστορικό πρόβλημα που έγινε τότε συνειδητό, εκείνο των μέσων με τα οποία η κοινωνία μπορεί να αναπαριστά στον εαυτό της τα συμφέροντά της και τις ανάγκες της, να συζητά και να διατυπώνει τους κανόνες της και τα σχέδιά της, κληροδοτήθηκε άλυτο στους επόμενους αιώνες· μέχρι να καταπνιγούν οι όροι του από τη χιονοστιβάδα των αποπροσανατολιστικών ψεμάτων της θεαματικής δημοκρατίας. Μόλις εξαλείφεται η ελέω Θεού συγκεντρωμένη στο πρόσωπο του μονάρχη κρατική αντιπροσώπευση, η επαναστατημένη κοινωνία βλέπει τον εαυτό της, με τις διαιρέσεις της και τον αναβρασμό της, τα “συναισθήματά” της, όπως έλεγαν εκείνη την εποχή. Και καθώς οι παριζιάνικες εξεγέρσεις καταστρέφουν τακτικά οποιαδήποτε σταθερότητα της κοινοβουλευτικής αντιπροσώπευσης, η λαϊκή κυριαρχία γίνεται ταυτόχρονα μια πρακτική πραγματικότητα στις συζητήσεις των τομέων [sections], και μια αφαίρεση στο στόμα των κρατιστών που θα ήθελαν να την κάνουν να έγκειται στην υποταγή σε ανεξέλεγκτους αντιπροσώπους. Στην *Πρόταση για μια ειδική και επιτακτική εντολή*, ο Βαρλέ¹⁹ διατυπώνει έξοχα, από τα τέλη του 1792, το είδος της σύγκρουσης και το πρόγραμμα της δημοκρατίας των τομέων: “Εντολοδόχοι του λαού, το πιο ωραίο από τα δικαιώματά μας έγκειται ιδίως στην εκφώνηση των επιθυμιών μας... Πληρεξούσιοί [députés] μας, δεν θα είστε πια οι αντιπρόσωποι [représentants] μας, θα είστε οι εντολοδόχοι [mandataires] μας, τα όργανά μας: θα δείτε να χαράσσεται μπροστά σας η γραμμή που πρέπει να ακολουθήσετε... Θα αναδιαμορφώσετε, θα αναδιατυπώσετε το σύνταγμα σε όλα τα άρθρα που παρεμποδίζουν την ελεύθερη άσκηση της κυριαρχίας μας: απαιτούμε ένα λαϊκό σύνταγμα που να μπορεί ευθαρσώς να υποστηρίξει την παράλληλη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου· δεν πρόκειται απλώς για ένα σύνταγμα χωρίς βασιλιά ή βασιλεία, αλλά χωρίς δικτάτορες, γερουσιαστές, τρίαρχους, δέκαρχους, τριβούνους, ή οποιονδήποτε αρχηγό, που, υπό μια διαφορετική ονομασία, θα επενδυόταν με τις ίδιες εξουσίες... Θα προσθέσετε αυτό το σημαντικό άρθρο στη διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου: η κυριαρχία του λαού είναι το φυσικό δικαίωμα που έχουν οι πολίτες, στις συνελεύσεις, να εκλέγουν χωρίς διαμεσολαβητές σε όλα τα δημόσια λειτουργήματα, να συζητάνε οι ίδιοι τις υποθέσεις τους, να συντάσσουν εντολές προς τους πληρεξούσιους που ορίζουν για να φτιάξουν νόμους, να διατηρούν τη δυνατότητα να ανακαλούν και να τιμωρούν εκείνους εκ των εντολοδόχων τους που υπερβαίνουν τις εξουσίες τους ή προδίδουν τα συμφέροντά τους· τέλος, να εξετάζουν τα διατάγματα, που όλα, εκτός εκείνων που απαιτούνται από ειδικές περιστάσεις, δεν μπορούν να έχουν την ισχύ νόμων, παρά μόνο εφόσον υπόκεινται στην κύρωση του κυρίαρχου στις πρωτογενείς συνελεύσεις”.

¹⁹ [ΣτΜ] Jean Varlet (1792). *Projet d'un mandat special et impératif, aux mandataires du peuple à la Convention nationale*. (Πρόταση μιας ειδικής και επιτακτικής εντολής, προς τους εντολοδόχους του λαού στη Συμβατική Εθνοσυνέλευση.)

Ο Μαρξ σημείωνε, αναφορικά με τη γαλλική Επανάσταση, ότι “η αντιπροσώπευση είναι ένα εντελώς ειδικό προϊόν της σύγχρονης αστικής κοινωνίας, και δεν μπορούμε να τις αποσυνδέσουμε περισσότερο απ’ όσο μπορούμε να αποσυνδέσουμε από αυτές το σύγχρονο απομονωμένο άτομο”. Στην αστική δημοκρατία, όπως σταθεροποιήθηκε τον 19^ο αιώνα σε ορισμένες χώρες, η κατάργηση των ενδιάμεσων σωμάτων, εντολών, κοινοτήτων, επρόκειτο ήδη να εξασφαλίσει, μαζί με την απομόνωση των ατόμων, την παντοδυναμία του Κράτους· ενώ το σύστημα των πολιτικών κομμάτων επέτρεπε να διευθετούνται εντός του κοινοβουλευτικού πλαισίου οι συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των διάφορων κοινωνικών ομάδων που συμμετείχαν στην καπιταλιστική κυριαρχία. Είναι γνωστό πώς το εργατικό κίνημα γραφειοκρατικοποιήθηκε με την υποταγή του σε αυτό το αντιπροσωπευτικό σύστημα της αστικής τάξης, για να πετύχει την αναγνώρισή του από αυτή ως νόμιμος αντιπρόσωπος εκείνου του τμήματος του κεφαλαίου που είναι η εργασιακή δύναμη· όχι χωρίς πολλές εργατικές επαναστάσεις να επιδιώκουν παράλληλα να καταφέρουν να υπερισχύσουν, μετά την Κομμούνα, τα όργανα της καθολικής δημοκρατίας τους: τα Συμβούλια. Όσο για την αντιπροσωπευτική δημοκρατία, αυτή από την πλευρά της έσβησε κατά τη διάρκεια αυτού του αιώνα, στον βαθμό που η αποκλειστική τεχνική λογική της οικονομικής μεγέθυνσης απορροφούσε και αναλάμβανε όλες τις πολιτικές λειτουργίες του Κράτους: εφεξής οι συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ των ομάδων που συμμετέχουν στην κυριαρχία διευθετούνται στο παρασκήνιο, με διαφορετικά μέσα από εκείνα της παλιάς πολιτικής, και τα λόμπι αντικαθιστούν τα κόμματα. Καθώς εξάλλου η ίδια τεχνική λογική της οικονομικής μεγέθυνσης κατέστησε τα άτομα πιο απομονωμένα και εξαρτημένα από ποτέ, απέναντι σε κάθε λογής ειδικούς που αναπαριστούν αυτή την απρόσωπη ορθολογικότητα, μπορούμε να πούμε ότι η θεαματική δημοκρατία κατέργη ευφυέστατα οποιαδήποτε αμφισβήτηση ως προς την άσκηση της εξουσίας: σε αντίθεση ακριβώς με μια διατύπωση του Βαρλέ, “όλα όσα αφορούσαν ουσιαστικά την οργάνωση, την τάξη, την αρμονία, την ίδια την ανασυγκρότηση του κοινωνικού οικοδομήματος” αφαιρέθηκαν από τη δικαιοδοσία μας.

Έτσι επιτεύχθηκε μια μορφή ειδικής δημοκρατικής τελειότητας, σε σχέση με τις επιδιώξεις των επαναστατών πριν από δύο αιώνες, για τους οποίους η δημοκρατία ήταν ένα Κράτος όπου ο λαός κάνει από μόνος του όλα όσα μπορεί να κάνει καλά, και αναθέτει τα υπόλοιπα. Αποδεικνύεται πράγματι κάθε μέρα ότι με την ώθηση της οικονομικής προόδου δεν μπορεί να γίνει τίποτα που να μην είναι αποτρόπαιο, πράγμα που απαλλάσσει τόσο τον λαό από το να το κάνει ο ίδιος όσο και εκείνους που τον αντιπροσωπεύουν από το να λογοδοτήσουν σε αυτόν· και είναι μια πλήρης άσκηση της ελευθερίας του που κάνει τον καθένα να παραιτείται από τη ματαιότητα της παρέμβασης σε αυτό. Αν δεν υπήρχαν οι υλικές επιπτώσεις της, που την κάνουν άλλωστε να βυθίζεται στην καταστροφή, η επιτυχία αυτής της δημοκρατίας της παθητικότητας θα ήταν λοιπόν καθολική.

Με ένα είδος χιούμορ ασφαλώς αρκετά ασυνήθιστο σε αυτούς τους κύκλους, ένας ρώσος διπλωμάτης ανήγγειλε φέτος στους αμερικανούς συνομιλητές του: “Σας κάνουμε κάτι τρομερό: σας στερούμε τον εχθρό”. Αυτά τα λόγια περιγράφουν αρκετά καλά την κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι διευθύνοντες της εμπορευματικής οικονομίας τη στιγμή που αυτή ενοποιεί, ταυτόχρονα με την κυριαρχία, τη μοίρα που επιφυλάσσεται στους κυριαρχούμενους, και εξαλείφει τις αυταπάτες που μπορούσαν ακόμα να δεσπόζουν και στις δύο πλευρές όσον αφορά το αντίπαλο σύστημα. Αντιθέτως, υπάρχει ένας εχθρός τον οποίον αυτή δεν κινδυνεύει να στερηθεί, καθώς τον παράγει η ίδια, και σε ολοένα μεγαλύτερη κλίμακα: είναι αυτός που απειλεί παντού τις βιολογικές βάσεις της ζωής. Και είναι εναντίον του που η προπαγάνδα των μέσων μαζικής ενημέρωσης καλεί σήμερα σε έναν νέο περιορισμό: “Κάθε κάτοικος του πλανήτη πρέπει να έχει επίγνωση της ευπάθειάς του και της επείγουσας ανάγκης να τον προστατεύσει. Καμία προσπάθεια προς αυτή την κατεύθυνση δεν θα μπορέσει να πετύχει μακροπρόθεσμα αν οι απλοί άνθρωποι, η νοικοκυρά της Καλιφόρνια, ο μεξικανός χωρικός, ο σοβιετικός εργάτης, ο κινέζος αγρότης, δεν είναι έτοιμοι να αλλάξουν τον τρόπο ζωής τους... Η υλοποίηση αυτού του τύπου μαζικής κινητοποίησης θα απαιτήσει εξαιρετικές ηγετικές ικανότητες, όπως αυτές που εμφανίστηκαν παλιότερα σε περιόδους κρίσης: την ευγλωττία του Τσώρτσιλ που γαλβάνιζε τους συμπατριώτες του στον πόλεμο προσκαλώντας τους να ζήσουν εκεί “τις πιο ωραίες μέρες τους”· τον πραγματιστικό ιδεαλισμό του Φ. Ντ. Ρούζβελτ που έδωσε ελπίδα και εργασία στους αμερικανούς που ήταν θύματα της ύφεσης. Σήμερα περισσότερο από ποτέ ο κόσμος χρειάζεται ηγέτες που ξέρουν να συναρπάζουν τους συμπολίτες τους και να τους οδηγούν όχι σε μια εθνικιστική ή στρατιωτική εκστρατεία, αλλά σε μια παγκόσμια σταυροφορία για τη σωτηρία του πλανήτη. Αν η ανθρωπότητα δεν ασπαστεί πλήρως και άμεσα αυτή την υπόθεση, μπορεί να μην έχει πλέον άλλη επιλογή εκτός από το πυρηνικό ολοκαύτωμα ή την αργή εξαφάνιση.” (Άρθρο της σύνταξης του περιοδικού *Time*, 2 Ιανουαρίου 1989.)

Παρόλα τα προφανή πλεονεκτήματά του ως μεθόδου διακυβέρνησης, ο εξοστρακισμός της συνείδησης δεν έχει το πλεονέκτημα να γλιτώνει από τα ολέθρια αποτελέσματά του την ηγεσία της κοινωνίας, που είναι η ίδια αμετάκλητα διεφθαρμένη. Και όταν αυτή επιχειρεί να προβληθεί ως εγγυητής της επιβίωσης της ανθρωπότητας, προσθέτει απλώς στη συνήθη έλλειψη ρεαλισμού της εκείνη μιας επίφασης πολέμου ενάντια στις βλάβες, μια τελευταία κομπίνα μέσα σε ένα φλεγόμενο καζίνο. “Θα αφανιστούμε από αυτό όπου νομίζαμε ότι ζούμε”: ο συλλογισμός του Μπωντλαίρ, τον οποίον του ενέπνευσε αυτό που προσδοκούσε από την εξαχρειωτική πρόοδο μιας αμερικανοποίησης που ήδη από τότε κατονομαζόταν έτσι²⁰, ισχύει τόσο για

²⁰ [ΣτΜ] “Νέο παράδειγμα και νέα θύματα των αδυσώπητων ηθικών νόμων, θα χαθούμε από αυτό όπου νομίζαμε ότι ζούμε. Η μηχανική θα μας έχει αμερικανοποιήσει σε τέτοιο βαθμό, η

τους ενεργούς διαχειριστές της αυταπάτης όσο και για τους αποχαυνωμένους καταναλωτές της. Το θέαμα σκοπεύει βέβαια να διατηρηθεί και να δημιουργήσει ένα φάντασμα τάξης εν μέσω των πρωτοφανών καταστροφών στις οποίες εξωθεί την ανθρωπότητα. Σίγουρα διαθέτει τεράστια μέσα για να το κάνει αυτό. Ωστόσο αυτό που παρουσιάζεται επίσης για πρώτη φορά παγκοσμίως, μαζί με την αναγκαστική διάλυση των αυταπατών όσον αφορά την αξία του κόσμου που παράγουν οι άνθρωποι μέσα στην απουσία συνείδησης και την ανευθυνότητα (“Προς τι ένας σύγχρονος κόσμος όταν εφευρίσκονται τέτοια δηλητήρια!”)²¹, είναι η δυνατότητα μιας συλλογικής συνείδησης πιο ριζοσπαστικής –η κριτική της οικονομίας που γίνεται από όλους, όχι από έναν– από εκείνη της οποίας ήταν φορέας το παλιό εργατικό κίνημα. Και η άμεση δημοκρατία γίνεται αδιαχώριστα, ως μοναδικό μέσο της αλήθειας, μια ελάχιστη πρακτική απαίτηση ενάντια στο ψέμα που δηλητηριάζει τα πάντα: παρόλο που χάθηκε ως σχέδιο κοινωνικής οργάνωσης, επιστρέφει σαν στο σπίτι της οπουδήποτε τα άτομα επιθυμούν να θέσουν τα προβλήματα της πραγματικής ζωής. Μέσα σε αυτό το είδος πλανητικής χωματερής όπου ο παραλογισμός στην εξουσία έχει βυθίσει την ιστορία, εκείνο που πρέπει να αναληφθεί από την αρχή μέσω μιας ασυμβίβαστης πρακτικής είναι η πάλη ενάντια σε κάθε εξειδίκευση της εξουσίας. Δεν μπορούμε να είμαστε καλύτεροι από τους αγώνες της εποχής μας, αλλά μπορούμε να συμμετάσχουμε σε αυτούς για να τους κάνουμε καλύτερους.

πρόοδος θα έχει κάνει κάθε πνευματική πλευρά μέσα μας να ατροφήσει τόσο πολύ, ώστε τίποτα από τις φλογερές, ιερόσυλες ή αντι-φυσικές ονειροπολήσεις των ουτοπιστών δεν θα μπορεί να συγκριθεί με τα αναμφισβήτητα αποτελέσματά της. Ζητώ από οποιονδήποτε σκεπτόμενο άνθρωπο να μου δείξει τι απομένει από τη ζωή.” [Charles Baudelaire (1908). *Œuvres posthumes.*]
²¹ [ΣτΜ] Arthur Rimbaud (1873). *Une Saison en Enfer* (Μια εποχή στην κόλαση).